

«КАРАКАЛПАКСТАН»

106881

84. (5888613)

Н-91.

МУРАТБАЙ НЫЗАНОВ

ЖАҚЫНДА МИЛИЯСА АЙТТЫ

ХӘМЕЛДЕН ТҮСКЕН ҚАНДАЙ БОЛАДЫ?

Омис 2010

НӨКИС
«ҚАРАҚАЛПАҚСТАН»
2005

М. НЫЗАНОВ. ХӘМЕЛДЕН ТҮСКЕН КАНДАЙ БОЛАДЫ?
Нөкис, «Қарақалпақстан» баспасы, 2005-жыл, 92 бет.

Сатирик-жазыушы Муратбай Нызанов өзинің бул топламында турмысымызда ушырасатуғын хәр қыйлы унамсыз әдетлерди сынға алып, оны көркем сөз бенен оқыушыларға жеткерип береді.

Топламдағы гүрринлер хәр биримиздің кеулимизге түйип жүрген, турмыста ушырасатуғын уақыяларды сөз еткенликтен оқыушылардың жүрегинен әлбетте орын табады, деген үміттеміз.

Н 4306000022 — 346 Буйрық — 2005
М — 357(04) — 2005

ISBN 5-83-45-11-12

© «Қарақалпақстан» баспасы, 2005

ЖАҚЫНДА МИЛИЙСА АЙТТЫ

- Қосшым, мына сыйырға не айтып турсан?
- Елли мың аға.
- Елли мың! Сәл зыятлау емес пе?
- Базар ғой, аға, сораң.
- Сораймыз қосшым, еле көп сораймыз.

Сорайтуғынымыз, жакында телевизордан милийса айтты, мал алсаңыз тум-тусына карап, жөн-жосағын сорап алын, урлық болмасын деди. Сол айтпақшы.... бул өзи қай өристин малы?

— «Тақыр көл» дин.

— Мына өзимиздин «Тақыр көл» дин бе? Ұәй жәниұар, қызыл кумның етегинде сексеуілдин бурин жеген мал екен-ғо. Бәрекелла! Ал, енди бул, баспақ уақтынан сөйерде өсти ме?

— Ауа, сөйерде өсти.

— Өзиниздин қолыңызда тууылды ма?

— Қолда тууылды.

— Анасы бар ма еле?

— Бар.

— Ол да усындай қызыл ма?

— Ауа.

— Бул өзи неше тууған сыйыр?

— Хәзир төртиншисине бууаз.

— Анасы неше тууып еди?

— Ақсақал, шық-шықығына тақай қалдыңыз ғо, қайдан билейин.

— Яқ, сен қосшым өйтип ашыуланба, жакында милийса айтты, урлық мал көбейип атыр, сонын ушын

сорастырыңқырап алың деди. Сөйтіп жаңағы анасы неше туған дедің?

—Тоғызын туған шығар деймен, анық есімде жоқ.

—Пай-пай, нетесен, аз екен ғо. Анық сүйегі мыкты мал он екі-он үшін туғады.

—Яшуллы, анасы да еле баладан қалған жоқ.

—Хе, сөй де. Әкеси қандай еді, әкеси?

—Кимнің әкеси?

—Мына сыйырдың әкеси дә!

—Сыйырдың-әм әкеси бола ма екен?

—Хау қосшым, әкеси болмай аспаннан түсіп пе?

—Қайдан билейін, күнде сыйырдың изін аңлып жүрмен бе?

—Иним, сен өйтіп шыртылдай берме, сатажақ ойын болса, сораған нәрсеге жууап бериу керек. Мен сорамай-ақ алып кетер едим, бірақ, енді, жақында милийса айтты-ғо....

—Өзиміздің ауылда падада жүріп қашып кеткен-ғо.

—Пададағы бұғалар қандай еді?

—Бәриде бирегей бұғалар еді. Сыйырдың өзінен де көріп отырған шығарсыз.

—Көриуін көріп отырман. Бірақ, сыйырда ген деген болады, мен өзім малдуктырлық оқыуда бір ярым ай оқып таслап кеткенмен, соннан кейін билемен бәрін. Өне, сол гени майда малдың туқымынан болса, хәзир өзі ири болған менен баспағы майда болып тууы мүмкін. Енді, бул қосшым, жемге қалай, жем жуға ма?

—Жуғады аға. Курттай гүнжара жесе жүні жылтырап қоя береді.

—Отқа қалай?

—Отты да жақсы жейді.

—Куурақ отты сүйсиніп жей ме, я жас отты жақсы көре ме?

—Ой-бу, ақсақал, мал алыуға келдіңіз бе, я мени тергеуге келдіңіз бе?

—Әсте, әсте, қызба иним. Мал сенин өзіндікі ме, өзіндікі емес пе, соны билейін деп сорап атырман.

Өйдегеним, жақында милийса айтты ғо, телевизордан. Урлық мал көп, қараңқырап алың, деди.

—Хау, урлық емес ақсақал, өзімнің хадал малым. Инанбасан мине справкасы.

—Көне, көрейік.... "Тақыр көл" пуқаралар жыйынына қараслынің малы. ...Түрі қызыл, жасы.... үстіртинлеу жазылған екен дә! Белгилерін онша көрсетпеген.

—Қандай белгилері болуы мүмкін?

—Көлеген малда белгі болады қосшым. Набада биреу урлап кетсе, сол белгіден тауып аласаң. Мәселен, минекей.... хәзир табамыз....хе, мине, шеп жағындағы шақының ушына екі бармақ қалған жерінде мүйизінде тырнақтың қыйығындай ақ бар екен. Буны справкада көрсетпепти.

—Әйтеуір нәрсени.

—Я-як, қосшым, бул әйтеуір емес. Жақында милийса айтты ғо, телевизордан, урлық мал....

—Ақсақал, алмасаныз қойын, басымды ауыртпаң.

—Аламыз қосшым, шыртылдай берме. Көрейік, пысығына жүрейік. Мына бауырының асты ақлау екен я?

—Ауа, ақлау, ақлау!

—Өзінің ағы ма?

—Өзінің ағы болмай не қылады?

—Я бояп қойыпсаң ба?

—Бояп не қыламан.

—Сонда да, қолың менен былай ысқылап көрсетши, қолыңа жуғар ма екен. Бояу болса жуады.

—Хау, мине, мусылман, жукпайды.

—Әстерек, қосшым, әстерек. Писирисип ислеген сау-да жақсы болады. Биреу-биреуімізге асылыспаймыз. Хәзир урлық көбейіп кеткен дейді қосшым, жақында милийса айтты.

—Енді көріп болған жоқсыз ба?

—Көрдім-ау, бірақ, усы бауырының азғантай жери ақ деп справкада көрсетілмеген екен дә! Қойып тұр, қойып тұр, мына қуйрығы дә сәл.

—Не, сәл?

—Келтелеудей ме?

—Каяғы келте?

—Тирсегине жетинкиремей тургандай. Жүнлери де аз көринеди ғо.

—Аксақал, алсаң ал, алмасаң қой, берекет тап.

—Хәй-хәй, қосшым, өйтип зейниме тийме. Өкең қатары адамман. Мен саған ауыр гөп айтқаным жоқ. Айтпақшы, аты жөнін ким. Үйін көйерде?

—Үйім Шымбай жолдың бойында. Атым Елмурат, Халмурат арбакештин баласыман.

—Хм, берекелла! Өкең қаяқта?

—Қашшан сүйегі сипсе болған.

—Өлди ме?

—Өлди.

—Неден өлди?

—Ауырыудан өлди.

—Қандай ауырыу, бурцулезден өлген жоқ па?

—Бурцулезден өлип мал ма еді, соқыр ишектен өлди.

—Ийманын берсин, сақлықта қорлық жоқ, сорап атырман дә! Сөйтип, қосшым, сыйырды саудаласайық, елли деп отырсаң-ө.

—Ауа, елли, елли!

—Бу... дегерегине жалтақ-жалтақ қарай бересен, биреулерден қорқып турған жоқсаң ба?

—Кимнен қорқаман?

—Қайдан билейін, оны өзің билмесең. Маған жип-ти услатасала таяжақсаң ау, ө? Бахасын-әм арзан ғана айтып турсаң. Өнийерде бундай бууаз малды алпыс бес айтып отыр-ғо.

—Ұай-ұай, ақсақал, алмай-ақ қой, мийим шыр болды.

—Қосшым, бул базар деген, ғауырлыда мийин шыр болмай не қылады. Қала берди, пысығына жүрейік деп атырмыз дә! Урлық мал болып жүре ме, жақында миллийса айтты ғо...

—Хай, берекеттап... Жоқ бол, көзиме көринбе! Тап саған сатпайман!

Мал ийеси қарыйдарды дәрұазаның сыртына түйгіш-леп әкелип таслады.

Қарыйдар улы-тонқылды.

—Қызык-өй! Сорап анығын билейін десен пурса бермейди. Азаннан бери усының менен үш адам дәрұазадан шығарып жиберди. Түсинбейди. Жақында миллийса айтты ғо...

ИРИ ШАҚЛЫ ҚАРА МАЛ ҚАЙДАН ШЫҚҚАН?

Дүньяда хеш нәрсе өзинен-өзі пайда бола бермейди. Егер Архимед моншаға барып, лөгенге отырмағанда, Ньютонның басына сабағынан үзілейін деп турған алма түсіп кетпегенде, сол нызамлар ашылар ма еді? Әлбетте, ашылмайды.

Жақында терминкомның мәжилиси болмағанда биз де ири шақлы қара малдың көп таманларын билмей жүре береді екенбиз. Рахмет, терминкомның баслығына! Бирақ, ол да бул мәселени өзлигинен көтермеген екен. Биреу түрткі болған. Анығырағы, сүйегі қатып кеткен бир журналист газетаға «Ири шақлы қара мал» термини қайдан келип шықты?» деп мақала жазыпты да, ишинде терминком баслығын шымшып-шымшып алған. Терминком баслығы Ешимбет ағаның еле ети өлип кетпеген екен, дәрхал тилши бар ма, әдебиятшы бар ма, биолог па, физик пе, химик пе, кулласы көптен берли усындай мәжилис сағынып, қолларына адам түсиниуи қыйын китаптарды том-томы менен қолтықлап жүретуғынлардың бир топарын жыйнап, ашты жыйналысты, балық сууға киргендей болды.

—Журналист ана тилимизге жаны ашып, жүдә дурыс мәселе көтерген, — деди ол баянатында. — Лекин, «Мен терминком жабылып қалды ма екен деп едим» деген жерине қосылмайман. Биз бармыз ғо, тиримиз, ислеіп атырмыз. Дурыс, *ири шақлы қара мал* термини бир уақытлары орысшадан сөзбе-сөз аударылып кирип кеткен ...

—Яқ, олай емес, — деп залдан қол көтерди биреу. — Мен өзім зоологпан...

—Хәзир мен сөйлеп болайын. — Терминком баслығы оны зорға тоқтатты. Соң он жылдан бери ислеген жумыслары хакқында шереги зыят бир саат сөйледі.

Бағанағы зоолог Ешимбет аға менен дүгисип барып трибунаға шықты.

— Мениң пикиримше, — деди ол трибунаны бауырлап алып. — Журналистлер дус келген жерге тумсығын тыға бермеуі керек. Ири шақлы кара мал менен не жумысы бар? Биз зоологлар не питкерип отырмыз? Кәниге болмаған соң, жаңа Ешимбет аға да кәтелесип, ири шақлы кара мал орыслардан келген деп атыр. Бул кәте пикир. Бизде не, орыслардан бурын ири шақлы кара мал болмады ма? Болды, әлбетте!

— Кеширерсиз, мен ири шақлы кара мал хаккында емес, тил хаккында айтып едим, — деди терминком баслығы.

— Билип отырман, лекин биз гәпти бирден тилден басламауымыз керек тә! Дурыс, мал болған соң оның тили болады. Тилсиз мал болмайды. Енди усы тилдин атқаратуғын хызмети қандай? Ол сөйлей ала ма? Сөйлей алмайды! Адамның тили сөйлейди! Бирак, малдың тили — аұқатлық зат иретинде деликатес! Соның ушын да кассаплар оны гелледен бөлип алып сатады. Сатпайтуғын кассаплар да болады. Тилди негизинде қуры сууға дуз салып қайнатып, оны сууыған соң жеген жақсы.

— Пыяз туұрау керек, пыяз, — деп ортадан биреу гәп косты.

— Әлбетте, пыяз бенен.

Енди оны кәйтип майдалау кереклиги хаккында гәп баслап киятыр еди, ортадан ири дауыслы биреу тикейип, тоқтатып таслады.

— Түсин буюкка! Гәп бул жерде тия хаккында емес, ири шақлы кара мал ...

— Хәзир шаққа да келемен.

— Келмей-ақ қой, шық былай.

Терминком баслығы мәселени жөнге салып жиберейин деп әри-бери кегирдек созып еди, оның дауысы уян болған соң хеш ким еситпеди. Көп — көплигин етти. Трибунадағы дилуарды түсирди, орнына жаңағы ири дауыслысы шықты.

— Мениңше, ол журналист дүнья илиминен бий-хабар болыуы керек, — деди ол. — Ири шақлы кара мал хаккында сөз етер екен, биринши гезекте оның жәмийетимизге пайдасы хаккында сөз етиуі керек еди. Мәселен, ири шақлы кара малдың сүти хаккында сөз етсек, сүт — дуз салынбаған суйық ишимлик. Оған дузды өзін саласан. Салмай ишиуға де болады. Ол — адамның ишин босатады, ыссылай ишилсе тамақ ауырыуға ем. Егер пал салып ишсен ...

Ортадан тағы биреу тикейди.

— Сиз мәселени орта белинен басламан. Биринши гезекте сол айтылып атырған сөздин түп мәнисине итибар бериуимиз керек.

— Бәрекелла, — деди терминком баслығы қуанып.

— Яғнай ири шақлы кара мал дегенде биз нени түсинемиз?

— Кара малды, — деди трибунадағы.

— Бийкар! Гәп иренде емес, мал хәр түрли болыуы мүмкин — ақ мал, қызыл мал, қоныр мал! Кара мал соның бир түри ғана ...

— Шубар алалары да болады.

— Ауа! Тап бизин үйде болды, бала гезимде. Пададан қайтқанда баш бермейтуғын еди, шақы сынғыр!

— Гәпти бурман. Енди минекей, малдың түри көп екен — сонда кара мал сөзи қаяқтан келип шыққан!

— Ол жаман қатынлардың ғарғыс сөзи!

— Дурыс. Ири шақлы кара малдың улыума атамасы — мал.

— Биз бул жерде оның аты хаккында емес, ири шақлы кара малдың келип шығыуын аныклап алыуымыз керек. Хәзир телевизорда «Жууенленбеген Африка» деген фильм берилип атыр. Сол фильмде айтылуынша — хәмме хайуанатлардың уатаны — Африка.

— Яқ, сиз бул жерде кәтелестиниз. Малда уатан болмайды. Уатан адамда болады.

— Мәселени шийеленистирмейик те, усы, ири шақлы кара мал дегеннің өзи не?

— Сыйыр.

— Як, ири шаклы кара мал тек сыйыр менен шекленбейди. Мәселен, буға не, буға?

— Өгиз-әм бар.

— Оны айтсаң, жыллаған қошкарлардың-әм шақы ири болады.

— Қошкарды араластырма!

— Неге араластырмайды? Бизің бакқыдағы ақ қошкар бир сапары қонсының сыйырының маңлайын жарды. Ал, айта ғой, қайсысының шақы ири екен.

— Айтпақшы, суұын ири шаққа кире ме?

— Як! Оныки шақ емес, путак қо.

— Путақ емес, соның хәр қайсысы бир шақ.

— Буйвол не — буйвол! Әне оны ири шаклы десен болады.

Терминком баслығы отырды-турды, отырды-турды, илаж ете алмады. Мәжилис баскарылыудан өтискен еди.

— Жигитлер, тийкаргы мәселеге көшейик тә, — деди шыр-пыр болып.

— Ешимбет аға дурыс айтады, — деди күни менен гәпке араласыуға санлақ таба алмай отырған бир жас жигит. — Тийкаргы мәселеге өтетуғын уақыт болды. Бул жерде мәселе «ири шақ» деген сөздің келип шығуы хаққында. Солай екен, ири шақтың пайдасы хаққында пикир жүритиуимиз керек. Мен сизлерге айтсам, ири шаклы мал сүтли болады.

— Бийкар гәп! Шақтың сүтке пайдасы жоқ. Керисинше, желинге келетуғын сүт шаққа кетип қалады. Бизің үйде токалақ мүйиз бир сыйыр бар, азанда бир шелек сүт береді, кеште бир шелек.

— Қаймағы қалай, қаймағы?

— Телетиндей, қап-қалын.

— Пах! Қатығы да қойыу шығар?

— Қойыу болғанда қандай! Пышақ пенен кесип, шанышқы менен шаншып жейсен.

— Жигитлер, бүгинги жыйналысымыз термин хаққында, — деди Ешимбет аға шыдамай. — Ал, сизлер болса қатықты «жейсиз» деп отырсыз. Қатық желинбейди, ишиледи.

— Як, бизің сыйырдың қатығы ишилмейди, желинеди.

— Онда сары майын балта менен шабатуғын шығарсыз? Ортадан карны гебежедей биреу тикейди.

— Ағайинлер, хәр нәрсенин түп-тийкарын билип сөйлен де. Мәселен, сары майдың қатты-бослығы — оның сақланыу жағдайына байланысly. Егер, музлатқышта сақласаң, қатты май болады. Оны пышақ пенен зорға кесесең.

— Қатты май пышақ пенен кесилмейди, полат сым менен кесиу керек.

— Қолына бир нәрсе орап алмасаң қыйып кетиуи мүмкин.

— Ораған менен болмайды, сымның еки ушына кишкене таяқша байлайсаң.

— Таяқша туттан я ериктен болыуы керек.

— Ериктен болғаны жақсы, тут майысқақ болады.

— Жигитлер талкыланып атырған мәселе бир жақта қалып кетти, — деди бағанағы биринши сөз алған зоолог. — Биз көбирек техникалық таманға кетип қалдық. Теория қайда, теория? Сары майды неге сортқа бөлмеймиз — қолдан пискен сары май, сипаратта тазартылған сары май! Оннан кейин сыр, иримшик, курт, тулыпқа тыққан торақ ...

Терминком баслығы шыдай алмай сыртқа шығып кетти. Бул — мәселени талқылап атырғанларға батты.

— Биз темадан шығып кеттик, — деди бири-бирине.

— Хақыйкатында да! Гәп мүйиз хаққында ма, демек соннан узақлап кетпеуимиз керек еди.

— Мүйиз хаққында емес, шақ хаққында.

— Шақ пенен мүйиз бәрибир емес пе?

— Хеш қандай-әм! Мүйиз — мүйиз, шақ — шақ!

Терминком баслығы өз мәжилисін қалай таслап кетсин, қайтып келди.

— Маған сөз берің, — деди күни менен қолын гә көтерип, гә түсирип отырған тақыр баслы киcи.

Сөз берилди.

— Бирадарлар, мен күни менен баклап отырман, бирде-биреуиңиз мәселениң өзегине жақынлап өтпеди-

низ. Бул жерде гөп ири шаклы мал хаккында да емес, онын шакы менен сүти хаккында да емес, гөп ана тилимизди орынлы-орнында колланыу хаккында!

— Ух!! Бар екенсең го, достым! — Терминком баслыгы сүйсінгенинен орнынан турып кетти.

Шыгып сөйлөүши оннан сайын хәр сөзине айрыкша салмак берип сөйлөди.

— Биз хәр кандай макаланы оқыганда оған терең мәни берип, мағызын шагып оқыуымыз керек.

— Бәрекелла! — Терминком баслыгы капталдан хошамет берди.

— Солай екен, бүгүн биз ири шаклы кара мал хаккында емес, ал журналисттин макаласы дегерегинде пикир жүритиүимиз керек еди. Дурыс, хәзир сөз еркинлиги бар, лекин, бул аўзына не келсе соны айт деген сөз емес го! Не ушын ол бирден-бир профессорымызды ири шаклы кара малга тенейди.

Капылып калды. Ешимбет аға түргеледи де, отыра береді, түргеледи де отыра береді. Оған анау сөз бермейди.

— Билемен, сиз кишипейил адамсыз. Судласыуға уяласыз. Лекин, мен барман го. Мен уялмайман! Мен судласаман ол заңгар менен. Енди бир-еки аўыз сөз ири шаклы кара мал хаккында ...

Мәселе кайтадан бурынғы аңгарға түсип кетти. Кулласы, песинде басланған мәжилис қас қарайғанда зорға тарқады. Оны Ешимбет аға таркатқан жоқ. Өзлери тарқады. Аш болып таркасты.

— Көп мәселелер ортаға тасланды-я? — деп бири бири менен мақулласты шыгып киятырып.

— Усындай-усындай етип, тез-тез жыйналысып алыуымыз керек-ау!

— Өттен, хукимет ағзаларынан хеш ким қатнаспады дә!

— Сорама! Қатнасканда көп нәрсе үйренип алатынын еди ...

2-июль 2000-жыл

Адамлар жумыс табыуды онай деп ойлайды. Як, олай емес. Буны басына түскен биледи. Егер мәкемеси босап қалайын деп турған болса да, сырттан барған адамға баслық үрпейип қарайды.

— Дурыс, бизге адам керек, лекин, ол қәнийгелик емес, бул қәнийгелик керек еди.

Ямаса:

— Сиз жоқары мағлыұматлы екенсиз дә, биз орта мағлыұматлы қәнийге излеп атыр едик.

— Мен мағлыұматымды көпсинбей ислей беремен.

— Дурыс, ислей беріуін мүмкин, бирак, бизин хұжданымыз шыдамайды, қысынамыз. Жақсысы, кейинирек хабар алсаңыз.

Тағы биреулер мийнет дәптершене узақ тигилип отырады.

— Хәр жумыс өзгерткениңизде «өз арзасы менен босатылды» деп жазыла берген екен.

— Аўа, өз арзам менен шыққанман.

— Сонысы болмайды дә! Егер ең кеминде бир жеринде «басқа жумысқа өтиүине байланысly» деген буйрык болғанда ол басқа гөп еди. Бул сизин таптырмайтуғын қәнийге екениңизди билдиреди.

Кулласы, мен буны неге айтып отырман. Айтайын дегеним, тәбиз аңламайтуғын мен сорлы, барған жерде баслыққа я орынбасарға жақпай қаламан да, тез жумыстан шыгып кете беремен. Соң жүргеним, кеңсеме-кеңсе тентиреп. Хеш ким алғысы келмейди, танымаған соң убыжық көреді.

Кейинги мәрте ортанқолдай дайымды ортаға салып, ол орынбасар болып ислеп атырған училищеге муғаллим болып орналастым. Айлығым жақсы, бир мезгил боспан. Жәмәәт те мени жеккесиретпеди, өзлерине қосып алды. Лекин... Лекини сол, үш ай өтпей, директор галошымды туўрылап қойды.

— Жазығым не?— десем, қабағы салынып жууап бермейди.

—Мени неге шығарды, түсинбедим, десем, биреу-
лери:

—Сениң шығыуың... әй, яқшы, кейин айтарман,
директор киятыр екен,—дейди де былай қарап шекелеп
кетеди.

—Сен бала тәбизге түсинбейтуғын жигит екенсең.
Болмаса анакүңги... Тс-с, ананы кара, онбағырлар сыр-
тымыздан қарап тур, директорға айтып береді. Қой, мен
кеттім.

Кулласы, жәмәәттегилер де мениң менен сөйлесіуіге
директордан қорқатуғын болды. Ақыры, дайымның са-
наторийдан келиуін күтип сарғайып үйде жаттым.

—Еситтим, —деди ол аэропортта алдынан шықсам. —
Жақсылап оқытып қоярман деп едим, үлгермегенімді кара.

—Ақыры, мен оған хештеңе қылғаным жоқ ғой.

—Хеш нәрсе қылу сениң қолыңнан келмейди де.
Лекин бир жақпас ис ислеп қойғансаң.

Мен басымды қатырып ойлана басладым.

—Айтпақшы, бир рет сабаққа он бес минут кешигип
барып едим...

—Ол бундай майда ислерге араласпайды.

—Бир сапары жорасының баласын имтиханнан жы-
ғып жибериппен.

—Өзи шақырып айтып па еди?

—Яқ.

—Айтпаса жықпақ түе, этаждан ылақтырып жибер-
сең-әм үндемейди.

—Хә, айтқандай... қайсы күни еди, төнепистің
уақтында дәлизде дауысымның барынша «ұа-ха-ха» лап
күлип жибердим. Карасам, директор төменнен көтери-
лип киятыр екен.

—Ондай ұарсақы күлкіге дыррықшылығы жоқ, өзи
де сабағын анекдот айтыу менен өткереди.

—Онда не болыуы мүмкін?

—Айтпақшы, жақын арада мереке болмады ма?

—Ауа, болды. Жумағалий ағаның баласы әскерликтен
келип, шашыуға үйіне шақырып еди.

—Ал?

—Хеш, болғаны. Барып бир малын жеп қайттық.

—Директор барды ма?

—Барды.

—Саған тост жетисти ме?

—Ауа.

—Не деп айттың.

—Кәдимгидей!

—Кәдимгини қой, қайталап айтып бер.

—Хм... Жумағалий ағаның баласы миннетли ұазый-
пасын аткарып келген екен, өмир жасы узақ болсын,
тезирек ата-енесине келин әкелип берсин дедим.

—Директор сол уақытта қандай түр билдирди?

—Билмеймен. Бирак, «мына бала» деп Асқар ағаға
бир нәрсе деп атыр екен.

—Онда болғаны, тамам. «Мына бала» деди ме, еми
жоқ. Жумағалийдың баласының әскерликтен келгенин
не қылайын деп едиң. Неге иш бүриу келип өлмейди
сояқта...

—Енди не деуім керек еди?

—Басқалардың не деп атырғанына қарамадың ба?

—Итибар бермедим.

—Жүребер, итибар бермесен. Ақыры рюмканы қолға
услағаннан баслап «бағана хұрметли Қасым Дошымович
айтып өткендей, бул мәртебелі отырыспаның қатнасыу-
шысы болып отырғанымызға өзимизди оғада бахытлы
сеземиз. Әлбетте, бунда дана басшымыздың, яғный,
хұрметли Қасым Дошымовичтің мийнети үлкен. Оның
уллы шарапаты менен Жумағалий ағаның баласы әскер-
ликти питкерип келип отыр...» демейсең бе?

—Жумағалийдың баласының әскерликти питиргени
менен директордың не қатнасы бар?

—Қатнасын не қылайын деп едиң? Қатнасы болмаса
да сен бар қыл!

—Ояғын билмеппен. Болмаса еле де барып кеширим
сорайық.

—Кеширмейди.

—Неге? Кеширип қалар.

Кеширмейди дедим бе, кеширмейди! Урлық ислесен кеширеді, пара алсаң кеширеді, лекин тостың ишінде атын келтирип айтпадың ба, тамам—өлімтигинди алысқа таслай бер, кеширмейди.

27 июль 1999-жыл

ЖЫЛДЫ КИМ ҚАЛАЙ ЖУЌМАҚЛАДЫ?

РАЙОНЛЫҚ ІШКИ ІСЛЕР БӨЛИМИНИҢ ЕСАБЫ

Өткен жылы бизің хызметкерлеримиз ушын жүдә табыслы жыл болды. Айлығынан былайынша тапқан пулларының есабынан еки хызметкеримиз «Тико» сатып алды, алтауы жай салды, он екиси паравалический антенли болды. Мен өзим басшы сыпатында өрнек көрсетип, районлық нанбайхананы тырнап ойнайтуғын лотереядан утқан пулыма меншиклестиріп алдым. Орынбасарым гүриш заводты, автоинспекция баслығы автобазаны, жынаят қыдырыу бөлімінің баслығы фермени қора-порасы менен сатып алды.

Усыннан рухланып кеткен биз, жұмысты жанландырып жибердик. Әсиресе күзге қарай қорығанымыз егин болды. Үш адамды хәр қайсысында еки ярым кило салы масағы менен ушлап, он бес күнге қамадық. Хеш ким изинен келип хабарласпағаннан кейін соның биреуін биротала түрмеге жибердик. Октябрь айының аяғында күйеуі өліп қалған Жийенгүл деген жесир қайынның 1,5 жасар қашарын бийдай атыздың шелине он еки метр жақын байлағаны ушын, оның босанып кетиу кәуппін есапқа алып, ийесине еки ярым айлық көлемінде штраф салдық. Қашарды көмекшилерге ыссы аўқатқа сойып бергиздик.

Сондай-ақ колхоз баслығының жайлауға шабатуғын еки атын бийдай атыздың ишінде аўнап, арқасын жазып атырған жерде әкеліп аткөнекке қамаған едик, кейін билсек, ол атларды биреу тусауын кесип билкестан атызға әкеліп салып кеткен екен. Биз бул жерде қырағылық көрсете алмағанымыз ушын атлардың ийе-

синен кеширим сорадық хәм оны атызға қарай айдап жиберген адамды тауып алып, еки күн аўқат бермей қойып мойнына алдырдық.

Бизің жұмысымызда есап-санаққа үлкен итибар бериледи. Усы есап беріп отырған дәуір ишінде, яғнай, өткен жылы районымыз бойынша 143 үлкен төбелес, 217 кишкентай төбелес, 345 қатын урыс болды. Солардың нәтижесінде жәбир көрген 45 адамның үстинен жынаятлы ис қозғаттық. Сабап кеткенлер еле ушлап атыр. Биз мәрт болғанымыз ушын қашқан жауды қууға-нымыз жоқ.

Сондай-ақ, өткен жылы иркіўханамызда мийман болғанлардың қалтасынан 200 мың сомға жақын ақша жыйнап алынды. Бирақ, акт жазыуға бланка табылмағанлықтан ақшалардың ийесін қабарысып кетіп азанда өзлерине бере алмадық. Быйылғы жылы бул кәтелик қайталанбайды, бурынғы жазылған бланкаларды қуяшқа қойып, жазыуын кептиріп атырмыз. Лекин, быйылғы жылы иркіўханаға келген мийманлар да қалтасын кептиріп келмеуі тийис.

Усыған қарамастан, бизің тарауымызда районның басқа хожалықтары менен салыстырғанда әдеуір өсиўшилик болды. Мәселен, бурынағы жылы 32 үйге уры түскен болса, былтыр ол 45 ке жетти, бурынағы жылы ашылмай қалған жынаят 192 болса, былтыр 202 болды, бурынағы жылы алты милиционер таяқ жеген болса, былтыр он екисін урып кетти. Бурынағы жылы районда жети тонна самопал ишилген болса, былтыр 9 тоннаны ишип тауысты.

Қулласы, айтаберсек табысларымыз көп, лекин, мен сизлердің уақтыңызды көп алғым келмейди. Әлбетте, бул жетискенликлерден биз марапатланып қалмаймыз. Быйылғы жылы оннан да өткеремиз деп нийет етип отырмыз.

РАЙОНЛЫҚ БИРЛЕСКЕН ЕМЛЕУХАНА БАС ШЫПАКЕРИНИҢ ЕСАБЫ

Хүрметли дослар! Хәмме тарау сыяқлы бизиң бирлескен емлеуханамыз шыпакерлери де өткен жылды ақ жүзлі абырай менен жуумақлады. Бул мәселеде бизге хауа райы да көп жәрдем берди. Мәселен, тап хәзирги, сизлерге есап берип отырған дәуирде күнниң я ыссы, я сууық емес, әбисәрең болып келиуи, адамларда ларсылдаған жөтел, түөсилмейтуғын түшкирик пайда етип, оларды өз аяғы менен бизиң кеселханамызға баслап атырған болса, сол сыяқлы бурынағы жылы декабрь айы менен өткен жылы январь, февраль айларында еримей сақланып турған көк тайғақ муз жүзлеген кимселердин носилка менен, кимилериниң өз аяғы менен емлеуханамызға кирип келиуине себепши болды. Буның ушын кудаға шүкирлигимиз көп. Мен сол, тәбийий халатқа сүйенген халда, жетискенликлеримизди хирургия тарауынан басламақшыман. Өткен жылы олар музға тайып сынған 72 жамбасты айкастырып питириуге миясар болды, 32 наўкастың бир өкшесин биротала жерге тиймейтуғын, яғный, ылас болмайтуғын етип берип, бийтаптардың алғысын алды. Халқымызда «көпти жаманлаған көмиүсиз қалады» деген гәп бар, сонда да, гәпти ирети келген жерде айтып кетейин, бизиң кәсібимиз мудама жалаға қайым болып келеди. Билип-билместен, түсинип-түсинбестен көпшилик адамлар «шыпакерлер бийтаптың хақын жейди» деп насақ гәплер айтады. Бул бийкар гәп. Буған бизиң шыпакерлеримиз, анығырағы, хирурглеримиз өткен жылы шек қойды, олар 18 наўкастың гәсиниң жуп, гәсиниң тақ қабырғаларын пластмасса менен аұмастырып, шыққан қабырғаларын өзлерине гөши менен қайтарып берди.

Жетискенликлер тек хирургия бөлиминде емес, баска бөлимлерде де толып атыр. Буның ушын хәр бир тараудың шыпакерлери, бөлим баслықлары пидөкерлик мийнет етти, өз үстилеринде иследи, үйренди, тәжирийбе алмасты. Олар «алма пис, аұзыма түс» деп, наўкас-

лардың өз аяғы менен келиуин күтип есикке карап отырған жок. Адамлардың кеселханаға келиу жолындағы бираз тосқынлықтарды алып таслады, сапластырды, тезирек жетиуи ушын данғыл жол ашып берди.

Мәселен, тамақ аұырыулары бөлиминиң баслығы адамлар көп өтетуғын жерлерге музқаймақ лареклерин өз есабынан аштырып оларға ең сулуу қызлардан сатыушылар қойды. Нәтийжеде, өткен жылы тек январь айының ишинде 28 бойдақ жигит сести шықпай келип емлеуханаға түсти. Олардың он алтысының дауыс толқының үнемлеп, биротала сыбырлап сөйлейтуғын етиуге миясар болдык.

Усындай ойлап табыулар көз кеселханасы бөлиmine де көп жәрдем берди. Кейинги жыллары трахома кеселиниң пүткиллей жок болып кетиуине байланысly олар жумыссыз калуу шегине дейин барып қалған еди. Жағдайға тез түсинген олар өткен жылдың июль-август айларында шембилик өткерип, адамлар көп жүретуғын тротуарлардың еки бойына ербекей жыңғыллардың бүршигин сеуип шықты. Әлбетте, халқымыз «еңбек етсең емерсең» деп бийкарға айтпаған. Шыпакерлеримиздиң манлай терлери зая кетпеди. Себилген бүршиклер бир жыл ишинде адам бойы жыңғыл болып жетилисип жолларды бүркеди. Нәтийжеде өткен жылдың октябрь-ноябрь айларында 62 адамның көзине шырпы-жыңғыл тийип кеселханаға түсти. Олардың 80 проценти жылына үш мәрте көринип туратуғын болып, тураклы дизимге отырды.

Сондай-ақ, мектеп оқыушылары, студентлер, көпшилик жумыс ислеитуғын ири кәрханаларда «жылытпаның әхмийети» хаққында оқылған лекциялар жақсы нәтийже берди, жуумағында жукпалы аұырыулар бөлими өзлериниң койка жобасын 185 процентке орынлады.

Мийнетке жарамсызлықты аныклау бойынша комиссия да (яғный, ВТК) кейинги уақытлары қонсылас районлардан, керек жеринде пайтахттан үлги алып, жумысларында пүткиллей бурылыс жасады. Усының нәтийжесинде районымыздың мийнет етиу қабилети бар

жастағы адамларының 25 проценти майыплық дәрежесіне өткерілді. Бұл жетіскенлік тек медицина тарауына ғана емес, район экономикасын көтеріуге де өз көмегін тийгизіп атыр. Биз гүәлық берген майыптар, өзлерінің нәренжан денсаулығына қарамастан ели-халқы үшін жууырып-жортып бири Қытайдан, бири Ираннан айланып, районымыздың базарын толтырды. Нәтижеде халықтың пулы бурынғыдай сыртқа кетпей, район ишинде айланатуғын болды, ақша эмиссиясы азайды. Жақын арада биз дени сауларды бир заманда майып етип шығару бойынша республика көлемінде семинар кеңес өткеріуді усыныс етпекшимиз. Буған әлбетте, қоңсылас уәлаятлардан дослық аўқамы мәмлекетлеринен де уәкиллер шақырамыз. Күдиретимиз жетсе Америка хәм Батыс Европа мәмлекетлеринен де мийманлар шақыру нийетимиз бар. Себеби, бул мәмлекетлер қанша рауажланған менен еле ВТК мәселесінде бизлердегидей тәжирийбеге ийе емес.

Әлбетте, жұмыстағы жетіскенлік өз-өзинен болмайды. Оған дурыс жол-жоба, дурыс басшылық, шебер шөлкемлестіріушилик керек. Соның ишинде мийнетке хақы төлеуді дурыс жолға қойу оғада әхмийетли орынды ийелейди. Биз оны өз уақтында әмелге асыра билдик. Ең дәслеп наўқастан алдын шыпакерлеримизді тәрбияладық, дүнья танымын рауажландырдық, бүгинги күннің жағдайына масластыра билдик. Соның ушын да бизін шыпакерлеримиз жокары мәдениятлы, әдепли, бийтаптар менен өз туысқанларындай хошминайымлык пенен қатнаста болады. Олардың зейнине тиймейди. Өзлерінің қыйын хәм машақатлы мийнетлерин арзымаған нәрсе деп билип, наўқаслардың кеулинен шыққанын назырқанбай ала биледи, азды көптей көрип кәнәәт етеди. Әсиресе, адамларда нақ ақшаның жетісебермейтуғынына терең түсинип, бартер усылынан да тең салмақлық дәрежесінде пайдаланады. Мәселен, шийқанға ешки, бабасырға қозылы қой, сыныққа қашар, инсультқа бузаулы сыйыр хәм тағы басқалар. Жағдайға қарап булар әктерек, шифр, тактай хәм басқа нәрселер менен

орын алмасыуы мүмкин. Биз оған администрация тәрепинен бөгет болмай, мүмкиншилик туудырып берип қойыппыз.

Сондай-ақ, кем тәмийинленген пуқараларды да дыққаттан шетте қалдырып атырғанымыз жоқ. Олар наўқасланып қалған жағдайда мутқа рецепт жазып берип атырмыз, хаялларына болса үйінде жас босануға руқсат берип қойыппыз.

Хызметкерлеримиздің күн-көрис жағдайларын мұдамы бақлап барамыз. Хәзир барлық шыпакерлеримиз дерлик шет ел маркасындағы машиналардан миниуге миясар болды. Айырымлары хаялларына, балаларына өз алдына әперип қойыпты. Бөлим баслықтарымыз, мениң орынбасарларым еки этажлы жай салып питкерди. Мен бурынағы жылы кирдим. Булардың бәри бизін халқымыздың курғын турмыста жасап атырғандығын көрсетеди.

Орта мағлыұматлы медсестраларымыздың да турмыс жағдайлары жаман емес. Олар гүманитар жәрдемге келген дәрилерди сатыу, шаншыудан алдын сүртетуғын пахта хәм спирттин пулларының есабынан кисиден қарыз сорамайтуғын дәрежеге жетисти. Енди санитаркалардың турмыс жағдайларын жақсылауды қолға алып атырмыз. Әлбетте, оларды жақын күнлердің ишинде кем дегенде тууы үйинің санитаркаларының күн көрис дәрежесине теңдестиремиз. Буның ушын биз наўқаслар арасында санитаркалардың мийнетлерин хұрметлеу, оларды моральлық хәм материаллық жақтан өз есапларынан хошаметлеп бару хаккында түсиник жұмысларын жүргизиуді режелестірип қойыппыз.

Қулласы, бизде қысы-жазы, күни-түни қызғын мийнет базары. Соның нәтижесінде хәмме көрсеткиш бойынша алдындағы жылға қарағанда әдеуір өсим бар. Мәселен, бурынағы жылы кеселханамызға барлығы болып 3500 наўқас келип түскен болса, былтыр бул көрсеткиш 7200 ге жетти, бурынағы жылы 120 адам мийнетке жарамсыз деп табылса, өткен жылы 180 адам сондай болды. Бурынағы жылы 13 адам өлген болса, былтыр оны 21 ге жеткердик. Булардың хәммесин бар-

мақ бүгіп санап отырмайман, кулласы, хәмме көрсет-киш бойынша республика дәрежесінде мақтаныш етип айтқандай табысларымыз бар.

Лекин, бул жетискенликлер менен шекленип коймаймыз. Табыс өзимиздики. Егер бундай мәселелерде бизден алда кеткен жәмәәтлер болса, барып үйрениўге, кемисимизди толықтырыўға таярмыз.

Дыққатларыңыз ушын рахмет.

21-март 1999-жыл

ӘКЕҢЕ СӘЛЕМ АЙТ

Жасым он сегизге келгенше түшкирип көрген бала емес едим. Әскерий комиссариатта медициналық баклаўдан өттим де, мыңсан еки кеселди арқалап шықтым.

Биринши кирген бөлмеде кулак, мурын, тамақ шыпакери отыр екен.

—Әскерликке барасаң ба?—деди ол күлип ийнимнен қағып.

—Әлбетте!

—Бәрекелла! Жигит деген сондай болыўы керек.

Соң анкетама бир карап койды.

—Хә, Есимбет ағаның баласысаң ба? Тағы, әкен қәтере салып жүрмесин. Ол үлкен адам, айтса бир аўыз гәпин қыя алмаймыз.

Мен үндемедим.

Шынында қәтере менен қалыў ойымда жоқ. Маған салса қәнекей хәзир поездға мингизип салса. Хызметке барыў ер жигиттиң мақтанышы ғо.

—Қәне, аўзынды аш, —деди шыпакер.

Аштым.

—«А» де.

—А-а-а!

—Тилиңди шығар.

Шығардым.

—Тилиң кеўе ме?

—Қәйдем. Абайламадым.

—Жассыз ғо, қосшым. Хәзир ден саўлықтың қәдирин билмейсиз. Қәне, тамағыңызды көрип жиберейин.

Қайттан тилимди шығарып, ийегиме түскенше создым.

—Ой-бу, иним-ай! Буның менен қалай тамақ ишип жүрсең? Аўқат өте ме?

—Өтеди.

—Әй, қәйдем билейин. Жутынғанда көзиңнен жас пырт-пырт шығатуғын шығар-аў.

—Хеш нәрсе қылмайды.

—Әскерликтен қалып қояман деп жасырып турсаң ғо. «Аўырыўды жасырсаң ысытпасы әшкара етеди» деген гәп бар. Сен айтпаған менен мен билип турман. Тамағыңның еки шетинде шымшықтың мәйегиндей еки без қараўыл болы-йып турыпты. Бул кеше-бүгин болған анги́на емес. Өтлескен, жүрекке тармасқан қыйлы. Кеште жатқанда аяқ-қолларың қақсай ма, буўыңларың сырқырайма?

—Хеш нәрсени сезбеймен.

—Жассаң дә! Ет қызыў менен хеш нәрсени билмейсиз. Қәне, қулағыңды әкел берман. Еки қулағың-әм есите ме?

—Еситеди.

—Жасында қулағың аққан жоқ па?

—Як.

—Шыңдай ма?

—Як, шыңламайды.

—Мурның саз ба?

—Саз шығар.

Ол мурнымды арман-берман гүтирлетип шайқап көрди.

—Кеңсиригиң бузылған жоқ па еди?

—Як.

—Еңкейсең қанамай ма?

—Қанамайды.

—Космонавт бол-ә! —деди бир ўақта терис айланып. Мен жән-жаққа карап, үнсиз турдым. Бир ўақытта оның көзи мениң оң қулағыма түсип кетти. Орнынан ушып түргелди.

—Арман айлан.
Айландым.
—Мынау не, кулағыңның сыртындағы кабыршак?
—Кыста жалаң бас жүрип сууыкка алдырып алып
едим ғо.

—Айтаман ғо. Бир шикаслык бар балаға усап турып-
сан, бирақ жасыра берсең.

—Буның не зыяны бар?

—Хаў, бала екенсең-аў, сениң өзін! Ауылда, кемпир
апаңның қасында отырсаң екен. Бул хызмет деген ғо,
дүз ғо. Сәл жерде кырык бес градуслык сууыкка тап
болсаң бурыннан жукарып қалған кулак, түседі де қала-
ды. Соннан бир мүшеси кем адамды әскерликке жибер-
ген ким—мен! Қой, қосшым, аман жүрейік. Оның
үстине тамағың-әм жақсы емес. Мен сени бул турысын-
да жибере алмайман. Былай етемиз, альтернативке жа-
замыз, яқшы ма?

Мен «өзинің билиң» дегендей, ийнимді қыстым.

—Еңсенді көтеріп жүр бала! —деп ийнимнен қағып
қойды шыпакер. —Әкене сәлем айт. Кеште бир хабар
алсын, айтатуғын гәплерім бар.

Ол мени сылап-сыйпап екінші бөлмеге өткеріп
салды. Алып ушып тұрған көкирегім бир заманда ба-
сылды да қалды. Бул қалай болғаны-жасым жигирмаға
жетпей атырып, тамағымнан суу өтпесе. Ойлап турсам
айтқанындай тамағым жутындырмайтуғындай. Тағы күн
ыз еткен уақытта кулағым түсіп қалса.

—Қәне, төмен еңкей, —деді келесі бөлмедегі шы-
пакер.

Кулактың уғайымы менен екінші шыпакердің ал-
дына келгенімді де абайламаппан. Бежирейіп, бетиме
қарады.

—Төмен еңкей деп атырман, еситпейсең бе?

Еңкейдим.

—Жасында таз болдың ба?

—Яқ.

—Айта бер, оның хеш уяты жоқ.

—Яқ, таз болмадым.

—Изи бар қусаған ғо. Болайын деп турып, жазылған
болуың керек.

—Кәйдем.

—Балалығында қолыңа, аяғыңа шүйел шықпады ма?

—Шыққан жоқ.

—Қәне, арман айлан. Арқанда үш-төрт жерде ақ таң-
лақ дақ бар ғо.

—Кәйдем, өзиме көринбейді.

—Арқанда көзін болмаса қалай көринеді? Туқымың-
да ала пес жоқ па?

—Қаяқтағыны айтпаң, аға.

—Бул медицина деген иним. Сен әпиуайы көріктен
өтіп атырған жоқсан, әскерликке баратырсаң.

Тери кеселликтері шыпакері меннен айтарлықтай
ауырыу таба алмаған болуы керек, бир нәрселерді
жазды да келесі бөлмеге өткеріп жиберді. Ол көз
шыпакері екен.

—Бир көзінді жум, —деді қолыма қалқандай тақ-
тайша услатып. —Мынау қайсы хәріп?

—А.

—Мынау ше?

—К.

—Мынау?

—Н.

—С.

—О.

Кулласы, он қатар көріуім керек болса, мениң екі
көзім де он екі қатарға дейін алжаспай оқыды.

—Қосшым, көзін дым узактан көреді екен ғо, —
деді шыпакер отырып атырып. —Буны не қыламыз
енді?

—Қайта жақсы емес пе?

—Неси жақсы?! Бул ең ауыр кеселлик ғо. Өмір бойы
көз әйнек тағып жүріуіне туұра келеді.

—Яғәй!

—Яғәй, деп маған ақыл үйреткін келе ме, қосшым?
Усы тараудың быламығын жигирма жеті жылдан бери
былғап киятырмыз.

—Онда не қыламан?

—Билмей турман. Бул кеселдин бир макау жери бир шақырым жердегини бес жүз метрге әкелип көрсетеди дә!

—Көрсетсе қайта жаксы емес пе?

—Хәмме нәрсе өз орнында болғаны жаксы. Ең баслысы, сен әскерликке баратырсаң. Набада шегин шегараға түсип қалады. Қолында автомат. Гүзетте тұрсаң. Бир уақытта шегараның аржағында кетип баратырған адам көринеди. Ол саған шегараның аржағында емес, тап ийегиннің астына келип қалғандай. Не қыласаң?

—Атаман.

—Әне, соннан кейин болады тамаша. Қарап турып сен еки елди жауластырасаң. Қой, қосшым, бул жууап-кершиликти мен мойныма ала алмайман. Альтернативке жазамаң. Әкең сәлем айт, Зайыр деген доктор айтты десең таныйды. Кеште үй беттен хабар алсын.

Алла бәрекелла! Тамағымнан суу өтпейди, кулағым қыйылайын деп тур, жаслықта таз болғанман, аркамда ала песим бар, көзим ләкет...

Буннан кейин андрологқа өттім. Ол менин әуретимди бираз тимискиленип тексерди. Бирак, кеселлик таба алмады. Оған-әм шүкир.

Терапевт мени тергеушидей сауалға тутты.

—Сары ауырыу болдың ба?

—Яқ.

—Бөтекең ауырды ма?

—Ауырмады.

—Түнде неше мәрте майданға шығасаң?

—Азанға дейин шықпайман.

—Аузыңа шириген мәйектің ийси келмей ме?

—Яқ, келмейди.

—Өкпең шанша ма?

—Қаяқта болады ол, оң жақта ма, шеп жақта ма?

—Қаяғың көбирек шаншады?

—Хеш жағым шаншпайды.

—Таң алдында жөтелесен бе?

—Жөтелмеймен.

—Өзиннен өзін хәлсиреп, терлемейсең бе?

—Яқ, терлемеймен.

—Қойып тур, қойып тур, берман еңкей. Манлайыңнан муздай тер шығып тур ғо.

—Сизден қысынып тұрған шығарман.

—Яғә, оннан емес ғо. Қәне, пульсыңды көрейин. Айтаман ғо, жүрегің минутына елиу ирет соғып тур.

—Неше ирет соғыу керек?

—Кемінде жетпис еки—жетпис алты. Жүрегіңнің мынау соғыуы менен мен сени әскерликке жибере алмайман.

—Неге?

—Неге деп, сен оны ойыншық көресен бе? Ояқта әскерий шынығыу деген болады, граната жарып үйренесиз, мина жарып көресиз. Сондай да екинің бирінде жүрегің тоқтап қалады ғо.

Кулласы, терапевт те мени альтернативке жазып, әкеме сәлем айтып қалды. Кеште хабар алыуы керек екен. Буннан кейин неврологтың, хирургтың, жукпалы кеселликлер шыпакериннің адреслерин алдым. Олардың диагнозынша жасымда я велосипедден, я ешектен жығылғанман. Соннан басыма шикас тийген, омыртқа сүйегим зыянланған, ишеклеримде болса жазылмай жүрген калит бар екен. Қатты жууырған уақтымда түйилип қалыуы мүмкин деди.

Ең соңында комиссариат уәкилиниң алдына келдим.

—Ой-бу, қосшым, —деди ол таңланып. —Дүньяға шықпай атырып хәмме кеселден хабарың бар екен ғо.

—Соның ушын хәммеси альтернативке жазып атыр еди.

—Бул турысында сен альтернативке де жарамайсаң. Биротала хызметтен азат етеғояйық. Келистик пе? Әкең сәлем айт, маған бир жолығып кетсин.

Хәмме үмитим пуш болып, дүньядан үмитимди үзип, сүйретилип үйге келдим. Ашлығымнан өлип қалмайын деп ауқаттан азымаз жеген болдым. Әкеме айтылған сәлемнамалар да ишимде қалды. Оны сөйлескендей кеуил хошым болмады. Ертең айтарман десем, яқ, күннен-күнге салпаусыйман. Усылайынша арадан бир хәпте өтті. Бир күни кешлетип, үйге әскерий комиссариаттың машыны келди.

—Сен не әскерликке барыудан кашып жүрсең? —деди кешеги жигит. —Дизертир деп қаматып жиберейин бе?

—Жан деп барар едим-ау, бирақ, ден саулығым...

—Ден саулығынның бәлеси-әм жоқ. Шыпакерлер қойған диагнозларын өзлери бийкарлады. Қәне, еки күнлик азығынды алып шық. Түнгі бирдеги поезд пенен кетесен.

Хәзир оттай сержантпан! Талай сууықлар болды, қулағым қыйылып қалған жоқ, тамағымнан шөже тауықтың мәйеги пүтинлей өтип кетеди. Манлайым да терлемейди, жүрегимнің неше соққаны менен исим жоқ. Қулласы, сол сапары кеште хеш қайсысынан хабар алмағанымыз дурыс болған екен.

31- март 2000-жыл

АЗАНДА ӨЗИМ БАРАМАН

—Аға, имтиханлардан өте алмай қалдым.

—Қайсысынан?

—Алты имтиханның төртеуінен.

—Муғаллимлерінди мен танийман ба?

—Танийсыз.

—Бопты, қапа болма балам. Азанда өзим бараман.

* * *

—Аға, жығылып қалдым.

—Қайсысынан?

—Фармакология менен диагностикадан.

—Ақмақлар! Жығатуғын пәнлерине қара! Муғаллимлерінди мен танийман ба?

—Танийсыз.

—Бопты, қапа болма. Азанда өзим бараман.

* * *

—Аға, енди не қыламан?

—Не болды?

—Ақшам нәубетшилигимде бир наұқас келип еди, диагноз жазып укол салдырдым, соннан бери өзине келмей атыр.

—Астапыралла! Ол ким өзи, мен танийман ба?

—Танийсыз, өмиринше баслык болып киятырған адам дейди ғо.

—Бопты! Қапа болма балам, азанда өзим бараман!

26-июль 1999-жыл

ҮЙЛЕНЕДИ ДЕГЕН НЕ?

—Балам, баяғы айтып жүрген қызынды әкелегоймайсан ба?

—Хау, ол жана екінші курс болды ғо.

—Сол аз ба, он тоғызға шықты. Сен жигирма беске келдің.

—Шамаласыңқырасын да, аға. Еле үш жылы бар.

—Болса болады дә! Усы үйден кирип-шығып оқый береди.

—Қыйын болады ғо.

—Әй, маған ақыл үйретпе бала, не қыйын болады? Алдында әкең бар, шешен бар, қыйыншылықты уғайымлауды ким қойыпты саған!

—Қайдан билейин, аға! Қызды әкелген соң изинде сәпсети көп, той беріу-әм өзи болмайды.

—Хәй, мамасы, мен мынаның әкесімен бе, я бул менин әкем бе? Маған уәсият оқыйды ғой бул! Мынан қара бала, бүгін хәптениң бирінші күні, алдымыздағы жумаға келинди әкеп бересен. Болды, уассалам!

—Аға, азмаз...

—Қоясаң ба бала, жоқ па?

—Яқшы, қойдым аға. Мен тек үйдің жағдайына қарап едим. Келинің еле быйылды қосқанда төрт жыл контракт пенен оқыйды.

—Ях?! Контракт?! Хау, оқыуын шамаластырған жоқ па еле? Астапыралла, оқыу деген-әм узақ болады екен-ау. Қой, онда оқыйберсин! Үйленеди деген не усы уақта! Өлип баратырсаң ба, хәй уас-уас, бар әдеп мурнынды артып ал...

22-июль 1999-жыл

МАРХУМНЫҢ ХҰРМЕТІ

Көптен кәсте жатырған мәдениет қызметкерлерінің бири қайтыс болып, жаназасына Әбди Турдыевичтің өзі келеді деген гәп шығып қалды. Бул хабар қайдан тарқаса соннан тарқасын, хәп заматта шөпке шаншар жигитлердің қулағына барып жетті, болды баса-бас. Биреу-биреуге қоңырау етиспе, уялы телефон ба, кәдим-ги телефон ба-хеш қайсысына тыным жоқ.

—Алло, Жәке, еситтің бе, ана бир кексе мәдениет қызметкері қайтыс болыпты ғо.

—Қайсы?

—Қайсы екенін қайдан билейін, мәдениетқа мың қайнатқанда сорпам қосылмайды. Бар дейди-ғо биреуі, бурын китапханаға баслық болған ба, музей шөлкемлестирген дей ме?

—Музейдің не шөлкемлестирмеги бар, кемпирдің гөне қаршыны менен боғжамасын апарсаң-музей болады турады.

—Гәп онда емес, сол ғаррының жаназасына Әбди Турдыевичтің өзі қатнасаман деген.

—Яғәй. О кисі-әм өзі кем-кем майдалап баратырма? Алло?

—Хәзир, хәзир қойып тур, мына телефонға жууап берип алайын. Аўа, тап хәзир ол хакқында Жәкең менен сөйлесип атыр едик. Аты? Атын қайдан билейін, мен бир үлкен балама қызын алып отырман ба? Азанда Қәлекен Ж дан келеме, Ш дан келеме деп шатастырып отыр еди. Улыўма, шыға берейик, барып жай-жағдайын көре берейик, оның көшеси, үйинің алдылары не оңып турғанды дейсең. Сәл жерде гәп еситип қалармыз. Аўа, ол кисінің сондай әдеті бар. «Сизлер қаяққа қарап жүрсиз?» деп қоя береді. Алло, Жәке, сен-әм шыға бер, қалған жағын барып сөйлесермиз? Не? Көшесін қайдан билейін, машиналардың номерине қарап ереберсеш...

Шөпке шаншар жигитлер сорау-сорау менен мархумның үйін тауып алды. Ырымын етип еки ярым «уай-

уайын» берип шықты да, көше бийі менен мархумның үлкен баласын шақырды.

—Аксақал, жанағы... ким еді?-деп тилинің ушында турғандай қылды жасы үлкенлеу биреуі.

—Жанназар аға!-деді көше бийі.

—Аўа, аўа, Жанназар аға, күнде атын мың айтып жүріп, демде аўзымызға түспей қалғанына қара.

—Аты умытылса жәннетий болады дейди,-деп жөнледі жигитлердің бири.

—Өзі де жәннетий адам еді ғо. Сөйтип, жанағы аксақал Ж...Ж..

—Жанназар,-деп дәрхал есине түсирди мархумның баласы.

—Жанназар аға нешеге келип еді?

—Сексен беске.

—Ўа, бәрекелла, жасапты ғо тәуір-ақ, ийманын берсин.

—Хожахмет Яссаўый пайғамбардан артық жасаўға хақым жоқ деп алпыс үштен кейін жердің астында өмир сүрген дейди.

—Жигитлер, тереңге кетпейик. Мусылманшылыққа бир сүңгип кетсек, буның тарийхы узақ,—бағанағы жигитлердің жасы үлкени басқаларды ирикти.—Сизін менен бизін мойнымызда өлі жайғастырыў ұазыйпасы турыпты. Иним атың ким еді?

—Шаназар,-деді мархумның баласы.

—Ғаррының үлкен баласысан ба?

—Аўа, үлкени.

—Бәрекелла! Улыўма анаў-мынаў мәселе болса сеннен шешиледи ғо?

Ғаррының баласы дурыс дегендей басын ийзеді.

—Онда, гәп былай. Сениң әкеңнің жаназасына Әбди Турдыевичтің өзі қатнасаман деп атыр. Бул да сизін әкеңізге деген, қала берди ол кисінің мәдениетқа болған үлкен хұрметі. Болмаса анаў-мынаў лазымға бара бермейди.

—Анакүни депоның баслығы баласын сүннет еттиргенде барған жоқ ғо...

—Тс-с, лазым менен сүннетти былғастырма! Сонын ушын иним, айтайын дегенимиз, ол киcи азадалықты жақсы көреді. «кемпириңди әкене пардозлап көрсет» деген гәп бар халықта. Аза екен деп қапылта бермейік. Ғарры нешеге келип еді?

—Сексен беске.

—Хе, аға сексен беске. Буннан артық каклап аласан ба, қосшым. Ал, енді мына есиктің алдындағы тутып қойғанларын не бәле-қанар ма, шай қуты ма, әйтеуір, келиннің дамба­лынан басқа нәрсенің бәрін илдіре бер­дін бе деймен.

—Ықтырма ғо, қар-жауында аяқ кийім шешкендей.

—Усыннан ықтырма бола ма, он жетінші әсирден қалғандай? Жок қыл буны!

—Қалай?

—Буздыр.

—Сонда қалай, есиктің алды бірден тасырайып қала ма?

—Тасырайғанда қосшым, аржағында жалана­ш жүрсіз бе?

—Як, Алеке, бәрибір ықтырма керек, -деді жигит­лердің біреуі ту­рып.

—Мен не, керек емес деп атырман ба, керек әлбетте, бірақ, ол ықтырма мәдениет хызметкерінің ықтырма­сындай болып ту­рыуы керек.

—Соны Алеке, өзлеріміз бірлікте іс­лемесек болмай­ды. Қуры қим­ди қыйнаған менен-иним, атын қим еді?

—Шаназар.

—Шаназарды қыйнаған менен хеш нәрсе п­итпей­ди, Жәке, сен зауытыннан төрт-бес брезент алдыр.

—Брезент есапта турады ғо.

—Ой-бу, есапта турма­туғын зат бар ма? Бул ғарры гөріне брезент арқалап кетпей­ди. Жаназа тарқаған соң жыйнап аласаң! Бажбанлардың қудайы қайда?

—Мындаман.

—Берман көрі­ніңкіреп турса қосшым. Сен былай ет, дүзіуінен он бес-он алты ағаш алдыр, бірақ аға­шынды бузып әкетпейсең, өртенген тоғайдың есабынан кетеді.

Мархумның баласы менен көше бийі хеш нәрсеге түсінбей, қим сөйлесе соның аузына пышықтай үңилип жалтанлап тур. Шөпке шаншар жигитлердің бағанағы жасы үлкени хәммеге ұазыйпаны бө­ли­сти­рип тас­лап атыр.

—Енді, яшыүлкен, көше бийі, мереке сизікі, сонын ушын жигитлерің­ди шақыр да, мына ықтырмаң­ды буздыра бер. Алды менен хәмме жерге суу септир, шаңғытып кетпесін.

«Шөлкемлестіріушілер» көше бийі менен мархум­ның баласын сол жерде қалдырды да, хәр жылы батпак жамалып, жайлардың әйнек жайы менен теңлесіп қал­ған көшеге шықты.

—Көшениң ау­халы шата-ақ, -деді жигитлердің би­реуі бас шайқап. Изин басқалар алып кетті.

—Усы көше ме-нәхән салы атыздың ырашы!

—Он теуіп алғанда асфальт шыкса мурнымды кесіп берейін.

—Әй, жигитлер, мурын кескен­ди қойып турайық. Ұақытты өткермей көшени тәртіпке салыу керек.

—Тәртіпке салғаны сол-ана басынан мына басына саласаң дүккішти!

—Қаланың ишінде дүккіш жүре ме?

—Жүргенде де быыл-жарын топырағын тасып бола­саң ба десеш!

—Соны билсеңіз, п­итетуғын исти ойлау керек.

—Питетуғын ис сол-үстінен ыссы асфальт жүргіземіз.

—Жүргізгенде ғой, жақсы болар еді...

—Үлгермейміз.

—Дурыс, үлгермейміз. Буның хақы, бір қатара майда ракошка төгіп шығыу.

—Хә, бәрекелла! Бул басқа гәп. Кейін, мәйек жума­лайтуғын етип тегіс­леп жибереміз.

—Суу-әм серпиу керек.

—Сирә-дә! Суу серппесең бола ма?

—Енді мына көшениң бойындағы тереклер...Ой-бу, мына жапырақларының шаңы мүмкін емес ғо, Атеке,

сен суу машыныңды иске қоспасан болмайды. Былай карап бир жуўсын, былай карап бир.

—Бир жуўсын деме, жапырақлары жап-жасыл болғанша жуўа берсин.

—Оның суўы қаякка кетеди, еки бойындағы салмаға сыймайды ғо.

—Салманың-әм салма сыйқы қалмаған екен.

—Баяғы Хурушев өлгели бери қазылмаған ғо.

—Қапылт! Шәке, сениң студентлерің бар емес пе?

—Августта студент қала ма, абитурентлер демесен.

—Хаў, сол абитуренттен қолайы жоққо, қаякка айдасан кете береді. Әне, соннан мынаяғындағы салмаға отыз абитурент, анаяғындағы салмаға отыз абитурент жибер.

—Салма тазаланған соң суў-әм айдап жибергенде.

—Әлбетте, суў айдалады. Суўы жоқ салманың шырайы бола ма? Оны мына хәкимияттың белсенди жигитлери...

—Я-яқ, суў айдай алмаймыз.—хәкимияттың белсенди жигитлери шыр-пыр болып қоя берді.

—Неге?

—Көрмейсиз бе, көшениң басы берк ғо.

—Пай, келискен екен... Бул ғарры да өлмесинен бурын тәуірлеу көшеге көшкенде болады ғо.

—Мениңше оны былай етейик,—деди хәкимияттың белсенди жигитлери,—еки салма шымпылдап толғанша машын менен суў куйдырайық.

—Әне, бул ақылға келеді.

Көше мәселеси, тереклердің тазалығы, салмаға суў куйдыруы бир жөнкілли болды. Шақырылмай-ақ ойласыққа келген жигитлер бул жұмыстың бәрін кешке дейін питкериуге келисти.

Олар және көше бийи менен мархумның баласын шақырып алды.

—Көп мәселелерди шешип алған болдық,—деди бағанағы баскарып жүрген жасы үлкени,—бәри усы жайы жәннетте болғыр жасы үлкеннің хұрметі. Аты ким еді?

—Жанназар.

—Хә, усы Жанназар ағаның хұрметі, қала берді, бизиң мәдениятқа болған көз-қарасымыз.

—Айтпақшы, Әбди Турдыевич келген уақытлары мына жер бық-жық адам болса қолайсыз болмас па екен?

—Неге бық-жық адам болады екен, бық-жық етпеймиз дә!

—Қалай бық-жық етпейсен, адамларды куўып шығасаң ба?

—Әбекең киятқанда адамлар жол бермеспе екен?

—Жол берер-аў, сонда да...

—Дурыс, дурыс, ояғын биз ойламаппыз. Мың айтқан менен көпшилик, биреу-миреу аяғын басып алса.

—Хе-е, айтаман ғо, ығысып жүрген адамлар алға-артқа тәнселісе береді.

—Ал, көше бийи, сен не усыныс бересен?

—Қайдан билейин?

—Пай, катырдың-аў! «Ханда қырық кисиниң ақылы болады» дейтуғын еді, бийде ең болмаса бес кисиниң ақылы болмай ма?

—Бизлер кишкентай адам, жұмыста жүрген күнлеримізде баслықлар бакырып-бакырып, мийимизди қағып қолымызға берген ғо.

—Хә, яқшы болды. «Қайда таяқ болса пөстек молла бар», баслық бийшараларға жақсы ат жоқ. Биз өзимиз илажын табамыз.

—Әй, со келген адамлар қонсының үйіне барып дауыс шығарып турғанда не қылады, Әбди Турдыевич келип-кеткенше?

—Яғаў, қаяқтағыны айтпаң! —Сөйерде турған биреу қапталдан шырп ете қалды. Шамасы қонсы болыуы керек. —Биреудің саў үйіне барып қалай?... Бирақ, Жанназар ағаның атыз бетіндегі үйдің адамы жоқ, жақында көшип кетті.

—Дәрүазасы ашыла ма?

—Қопарып алып кетті ғо, аңқайып тур.

—Әне, сояқтан жибереміз адамларды. Көрдің бе, бий жора, бул жигитлер тегін жигитлер емес, елдің

нәзери түскен жигитлер. Анык жағын тиреп ойланса, Айды кәлеген уақта шығарып, кәлеген уақытта батырыудың-әм есабын табады.

Бул мәселе де шешилди. Бүгін түстен кейиннен баслап жаназаға киятырған «Жигули», «Москвич», «Тико», «Запорожешлер» хәм пиядалар бир көше бурын иркилип, мархумның үйине атыз беттен жиберилетуғын болды. Буның ушын еки көшениң хәр еки басына екеу-екеуден сегиз жигит бекитилди. Алма гезек аумасып турады. Болмаса, ракошка төсеп, суу себилген көшеден хәр ким «тыршаңқысын» тыр-тырлатып келе бериуи мүмкин.

Енди ең нәзик мәселе қалған еди. Буны олар көше бийинен де, мархумның баласынан да, қала берди сөйердеги адамлардың хәммесинен алысыраққа кетип ойласты. Сәл жерде Әбди Турдыевич:

—Бул адам көп жасаған теберик, жаназасынан ауыз тийип кетейин, -деп қалса не қылады? Орталықтан тарту - уят. Қой сойып қойған менен жемейди-ийси бар. Түйе тауық сойу-бул мазақ қылған менен барабар. Оның ең дауасы—танаға кетпеген бир жасар қашардың гөши! Ал, соннан иркилмесе ше? Иркилмесе зая болады! Болса болсын! Қысыныспаға түскеннен зая болып қалғаны жақсы!

—Қашарды мен сояғояйын,-деди күни менен жасы үлкенлик етип жүрген жигит. —Әбекен, мениң үйим десе баруы мүмкин.

—Бизин үйге де барады, баяғыда бир рет машинына миндирип қаланы айландырғанда үйдин тусына келип мирәт еттим-кейинирек бир түсермиз, деди.

—Кейинирек болса сәл қойып тур.

—Қойып турсақ оннан бери еки жыл болды.

—Енди усы лазымға қарап қалды ма, сениң шай бериуиң. Сизлер рухсат етсеңиз, қашарды бизин үйден жесин, қалаберди, қайтыс болып атырған жаңағы жасы үлкен ки-м...

—Жанназар.

—Жанназар бизге ағайынсымақлау, елиуинши жылы Нөкиске келгенде соның үй дәптерине есапка отырғанман...

Қулласы олар таласып-тартысып, акыры бир шешимге келди, биреуине жол берди.

Ертенине түс мәхәлинде күтилген мийман келди. Шөпке шаншар жигитлер бир-бирине сүрнигисип алдына шығып киятыр еди, ол елдин дәстүрин бузбай дауыс шығарып туп-тууры өтип кетти. Изинен кешеден бери ойласықта жүрген жигитлер уу-шуу болып кирди. Брезент жабылған ықтырманың астына адам сыймай кетти. Демде көзлери қызарып кеткен. Қол орамаллары менен гә онға сүртеди, гә солға! Адам қатты қыйналса демде бет-аузы жағал-жағал болады екен ғо.

—Пахыр, жақсы адам еди,-деп Әбди Турдыевич шығып хәммеге кеуил айтты.

—Жақсы болғанда қандай, ашыуы келсе де мыйық тартып ашыуланатуғын адам еди.

—Мәдениятымыз ауыр жоғалтыуға ушырады, Әбди Турдыевич!

Бираздан кейин мархумның денесин алып шықты, оны столға қойып дәслепп хұрметли мийманның өзи, соң усы тараудың бир-еки көзге көринген адамлары сөз сөйледі. Соң бейитти көтерип алып кетти, мархумның хакқына дуа оқылды, хәмме саққа жүгинип отырып қол жайды. Кимдур Әбди Турдыевичке туберетка әкеліп беріп еди, ол оған итибар бермеді.

Жаназа таркады. Әбди Турдыевич сол жерде тұрғанларға «ал якшы» деди де, машинасына отырды. Оны қонақ жерге апаратуғын жигитлер де хабарласа алмай қалды.

—Үх-х, қырылып қалайын дедик ғо, -деди шөпке шаншар жигитлер изинен әдеуір жерге дейин барып.

—Сөйтип дүзеткен көшемизге бир нәзер салдыма өзи?

—Қәйдем, бала!

—Бирақ, мениң бир көзим түскенде тереклердин жапырақларына қара-ап, ойланып тұрған екен.

—Салмадағы сууды көрди ме, салмадағы?

—Билмедим.
—Көрген болыуы керек, көреді ол.
—Айтпақшы жанағы ғаррыны қайсы әулийеге қояды екен?

—Қайсы әулийеге қойғанда не, пийшембисине барайын деп пе едің?

—Барса баратуғын шығар, баяғыда кітапханасынан кітап алған ғо.

—Музейіне қайин енесінің боғжамасын сатқан деген-әм гәп бар...

Олар кейнінде бір-бірін дәлбек етіу менен машиналарына отырып, келте көшеден бурылып кетті. Көшенің басында бейит тийелген жүк машинасы дүнья танымы кең, әжайып бір инсанды соңғы сапарға алып баратыр еді.

28-февраль 2001-жыл

УҰҚАЛАП ЕМЛЕУ (МАССАЖ) ҰАҚҚЫНДА РЕЖЕ

Уұқалап емлеу адамның он еки мүшеси менен алпыс еки тамырына майдай жағады. Сонлықтан усы мәселеде тәуіп пенен доктор бір адамның баласындай ауызбир-шиликли.

Лекин, емлеудің бул түрінде де қатаң қағыйдаға әмел қылу керек, яғнай қайсы мүшени қашан, қайтип хәм неше сом менен уұқалауды билмесең наұқастың кейпин бузып алыуың мүмкин. Нәтийжеде ем қонбай, ушып кетеди. Хәзирги Ұақытта барлық емлеуханалар хаял уұқалаушы хәм еркек уұқалаушылар менен тәмийинленген. Тәмийинленбеген жерлер болса енди тәмийинленеди.

Базар қатнасығына мууапық хеш кимнің хеш жери мутқа уұқаланбайды, уұқалататуғын тәрептен хақысы шыртып өндирип алынады.

Уұқалайтуғын мүшелер шекленбейди хәм хеш қайсысы кемситилмейди. Мәселен, аяқтың шунатай бармағынан баслап мурынның ушына дейин уұқалата беріу

мүмкин. Тек айырым жағдайларда адамның қытығы келетуғын жерлерди уұқалауға рухсат етилмейди.

Уұқалау мүшелердің сезимталлығына қарай төмендеги тариф пенен бақаланады:

Қолды уұқалау—қырық сом. Буның менен қол уұқаланбайды, таярланады. Яғнай, оны тапшаннан түсип кетпейтуғын етип созып қояды. Соң пул төлеген жерлерине хәр кимнен қалған майлардан жағылады. Буннан кейин қол-бармақ, шығанақ, билек, ийин сыяқлы шақапшаларға бөлинип, калькуляция шығарылады.

Бас бармақты уұқалау—елиу сом, шунатай бармақон бес сом. Ортадағы хәр бармақ отыз сомнан. Гейбиреулердің ортан бармағы узын болып келеди, бундайда қосымша бес сом «дп» төленеди. Шолак амаса жоқ бармақлар мутқа уұқаланады.

Шығанақты уұқалау сексен сом, хаял адамның шығанағы жүз сомнан бір жүз он сомға дейин көтерілиуи мүмкин.

Билектің шығанақтан төмени алпыс бес сомнан, жокарысы тоқсан сом. Қолтықты уұқалауға рухсат жоқ.

Алақанды уұқалау категориясына қарай бақаланады, яғнай бел, кетпен улаған алақан қырық сомнан, ақша қысымлаған жумсақ алақанлар бір жүз он-бір жүз жигирма сом аралығында. Уұқалау пайытында алақаннан, бармақтың арасынан шығып қалған ақшалар ийесине қайтарылмайды.

Ийинди уұқалау—жүз сомнан бір жүз сексен сомға дейин. Бул жағдайда да ийиннің материалына әхмийет бериледи. Қак сүйек ийинлер жүз сомнан, оны келисип тоқсан сомға, хәтте жетпис сомға да түсириуге рухсат етиледи. Былқылдақ, аппақ ийинлер жокары тариф пенен алынады.

Жауырынды уұқалау—еркек жауырын еки жүз сом, хаялдың жауырыны алты жүз сомнан басланады, аржағы шәртнама бойынша.

Аяқты уұқалау—балтыр жүз сомнан, еркек балтыр, хаяллардың балтыры тамыры шыққан-шықпағанына қарап, үш жүз сомнан асырып уұқаланады.

Бөксени уқалау—еркек бөксе бес жүз сом, қатын бөксе мың сомнан.

Көкиректе уқалау—ер адамлар үшін төрт жүз сом, хаяллардың көкірегі мың ярым сомнан.

Тула беденин толық уқалау шәртнама бойынша. Уқалау уақты-төлеген ақшаға хәм оған қосымша алақанынан яки бармақларының арасынан шыққан ақшаға қарай белгиленеди.

Уқалатып емлеу үшін кеселханада жатыу шәрт емес, жұмыс арасында жууырып келип, уқалатып-уқалатып кете бериуге болады.

Уқалатып емлеу дара ҳалда, арнаулы кабинетте, өзін әкелген простынаға жатқарған ҳалда өзін әкелген май менен исленеди.

Уқалайтуғын қол-емлеуҳана есабынан.

3-март 2001-жыл

КҮНДЕ УТАТУҒЫН ЛОТЕРЕЯ

Жұмыртауға биринши мәрте экскаватор пәнже урғанда адамлар айтып атыр еди:

—Буны алып тауысуу үшін қайда-а, кеминде жүз жыл кетеди.

—Минийердеги жүз жылды айтып жүрсең бе, төрт-бес әуладыңның өмири жетпейди.

—Оған дейин және бир жағынан тау өсип шықпаса маған кел!

Сөйткен Жұмыртаудан ҳәзир-ақ ешек атлап өтеди. Тийкарында, бир жағынан қуйып турмаса, ала берсен таусылады екен...

Күнлердің күнинде мың сомға алған жалғыз лотерея елиу миллион утып тур! Көзиме исенбеймен, уқалап келип қарайман, яқ, ырас. Үлкен номери де, кишкене номери де өзи. Көз алдым гүңгирт тартып кетти, гүбелеклер ушты, қулағым гүйдеди. Енди жығылатуғын шығарман деп қолайлы жер изледим. Қудаға шүкир, жығылмадым. Лотереямды шеп қолыма қатты қысуым

менен халық банкинен шықтым. Тиражын көргеним болмаса, ойнатпадым. Оған ақылым-әм алысқан жоқ. Биреуге айтып жарылғым келеди, таныс ушырасса қәнекей! Қала берди, кеулиме хеш дауысым өзимнен шықпайтуғындай. Қулласы, бундай қууанышты басына түскен адам биледи.

Үйге келемен дегенше есимди жыйдым. Ентигип турып бала-шағаға айтып берип едим, инандыруға еки саат уактым кетти, Соң уәде-ықырарды бир жерге қойдык:

—Хеш кимге айтпағайлы! Бундай нәрсе шәмшил болады.

Арадан үш ай өтип елиу миллион қолыма тийди. Оған дейин не алыу, не қойу, қалай жұмсау ҳаққында талай таңды кирпич какпай атырғанбыз. Соңғы шешим:—Бир жеңил машина менен, саулатлы бир жай. Қалғанын мол-молақай ишип-жеуге жұмсаймыз.

Мың айтпайман деген менен бир-еки жора-жолдасқа айттым. Болмаса ишима сыймай жарылып өлип қалатуғын түрим бар.

—Машын алсаң «Мерседес» ал, кейинги маркасынан—деди биреуи.—Хәзир бизиң қалада бундай машын жекке-сийрек.

—«Лимузин» не, «Лимузин»ге де жетеди. Көрген адамның аузы ашылып қалсын.

—Яқ, жигитлер, ондай гәпти қояйық. оннанша мына жайын қайттан салып алсын. Көрмейсең бе дәрүазасын ашпаған уакытлары, әйнектен еңкейип хабарласамыз.

Қулласы жай салыуға келистик.

—Кәйерден саламыз?

—Орнынан буздырып сал.

—Яқ, ол болмайды. Бузып саламан дегенше далада отыра ма?

—Шеп жактағы қонсын көшейин деп отырған жоқ па, бес миллион бер де сатып ал, қатын-бала шағасынан басқа дөскесиниң бәрин таслап кетпесе маған кел.

—Улыума, мениң пикирим басқа,—деди колледжде директордың орынбасары болып ислеитугын жорам.—Усындай, ана бастан тамбасынға минген пышық мына басқа

дейин түспейтуугун жайларды өзим дым жек көремен. Не бар тыгылыса берип, бизде жер жок па?

—Жер көп-ау, жай салыуға рухсат бермейди да!

—Береди. Сен ана гешир ауылдагы эки этажлы жайлардын бир шетинен он эки сотых жер ал. Отыр сөйтип аркай-йын!

—Өйөрдөн маған берип атыр ма?

—Бай-бу, сол сенин айтатуугун гөпиң бе? Елиу миллионнын шетинен курттай «уныратып» жибер, өзи сени машинына мингизип әкетип қазық қағып бермесе, мен мына пушық мурнымды кесип берейин.

Ырасында да, солай болды. Жаңағы айтқан ауылда бос жерлер көп екен. Бес метрлик рулетка лентасын селпи-селпи таслап, мол-молақай өлшеди де берди.

—Ал, енди өзіннің қурылыстан хабарың бар ма?—деди үйде жай орынды жууып отырып.

—Яқ.

—Онда дым басынды қатырма! Жеринди тегислеуден баслап, дәруазанның қонырауын қурып беріуге дейин питкеретуугун қурылысшыны өзим тауып беремен. Арғы басы алты айда Рим папасындай аяғынды еринип басып, жайға кирип бармасаң, мениң атымды басқа қой.

Хақыйқатында да бул балада әндийше көп екен. Ертеңине сол қурлысшыны үйге баслап келди. Отыз миллионға шаппатты урыстық. Мениң ушын жууырып жүрген жигитке де шириңкене ушын жүз мың кетти. Жүз мың деген не, сол, пул ма?

Қурылыс ғажа-ғаж басланып кетти. Хәптеде бир мәрте «Супер салон» менен барып хабар алып кетемен. Баяғы «мерседес»-тің изи «Супер салон»-ға келип тоқтаған еди. Жай қыялымдағыдан зыят болып питип атыр. Кеўлиме мени болдык периштелер көтерип әкелип, жәннетке киргизип кететуғындай. Кабат-кабат сарайлар. Мынау отыз адамға дейин мийман күтетуғын бөлме, анаўсы, балалар үйленгенде жаслар тойын беретуғын эки жүз адамлық сарай. Буяғы жазғы асхана, буяғы қысқы. Бунысы үлкен машин қиретуғын дәруаза, мынауы жеңил машин қиретуғын. Буяғында жердин үстиндеги га-

раж, он қапталында подвалға кирип кететуғын гараж. Атыздың шеп қапталы ыссыхана! Иште эки жерде хәжетхана, эки монша, биреуи парға, биреуи парсыз. Бассейн—экинши қабатта. Атыздың туу арғы шетинде мал байлайтуғын, оның қасында қой-қозы сақлайтуғын, бержағында тауықхана, оның қапталында дийуалға барғанша төрт склад, хәр қайсысына қурылған қапы бурын жигирма жыл отырған жайымда жок. Пияда киретуғын дәруазаның иш бетине мрамор төселди, машин қиретуғын жағына цемент пенен мрамордың қыйыршығын араластырып қуйып, кейин бир дырылдауық аппарат пенен ысып еди үлкен мәжилис залының фассиндей болды да турды. Кулласы, ерте бәхәрде баслаған жайдың, сентябрьдин ақырында қолыма гилтин берди.

Енди ишке кирип аяғымды басайын десем аяйман. Баяғы үйдеги төсеклерди әкелип көрип едик, ләттедей болды да қалды «Бул курақым болған соң нан қыл» деп төрт-бес миллионға төсеклерди де, мебельлерди де жаңаладык. Кулласы, бир дәулетли хожалық болып, таза қоныста жанаша турмыс басладык.

Күнлер өтип атыр, биз бенен хеш кимнің иси жок. Азанда жумысқа кетемиз. Бир күни кеште он төрт-он бес жаслар шамасындағы бала келди.

—Сизди ағам шақырып атыр?—деди есиктеги қонырауды басып шақырып.

—Аған ким?

—Узақберген-усы ауылдың бийи.

—Қашан барыуым керек?

—Маған ертип кел деди.

Шекпенди желбегей салып бардым. Бала мени киширек бир жайға киргизди де:

—Усы жерде күтип отырың, хәзир айтаман,—деп шығып кетти.

Бир кеса шай ишимдей отырдым, эки кеса шай ишимде өтип баратыр. Тым-тырыс. Шығып кетейин десем дегбирсизлик болар деп, күттим. Әллен уақытлары келди. Карны мурнының дуурысына шамаласқан,

жас шамасы алпыстан өтіңкіреп жүрген киси екен. Сәлемлесті. Бир кеса шай куйып берді.

—Ал, қосшым жол болсын?—деді сон.

—Шақырытқан екенсиз.

—Дурыс, шақырттым. Қосшым, елдің шетіне көшіп келгеннен кейін бул елдің бийі ким, төресі ким деп хабарласу керек. Жазы менен жай салып атырсаң, арман өтемиз—берман өтемиз, бир адам сәлем бермейді.

—Кеширерсиз, отағасы, көшіп келдік деп жолықпанымыз ушын айып бизде. Ал, жаздағы курылысты биреулерге кесип беріп едим.

—Зыяны жоқ иним, мен мәзи мусылманшылықты айтып атырман. Қайерде ислейсен?

—Көшпели мехкалоннада.

—Қайсы мехкалонна?

—Он жетінші.

—Он жетінші? Ойерде Мәулен емес пе?

—Ауа, Мәулен баслығымыз.

—Сен ким болып ислейсен, орынбасарымысаң?

—Яқ.

—Бас инженер ме?

—Жәрдемши бухгалтермен.

—Хм..м.. Әкең ким деген? Бар ма хәзир?

—Яқ, қайтыс болғанына он еки жыл болды. Бурын ол да сол мехкалоннада слесарь болып ислейтуғын еді.

Үй ийеси тым-тырыс болып қалды. Бир кеса шай сууытып қойып еді, шайнектің қақпағын ашып қайтарып куйып жиберді.

—Келин сауда менен шуғыллана ма?

—Яқ, муғаллим.

Оның енди маған «усы жайды қалай салдың?» дегиси келип турғанын сездим. Айтпайын десем болмады.

—Отағасы, мен ғайыптан тайып, айлықтан берген лотереяға елиу миллион утып алып едим, жети миллионына машын алдым, отыз миллионына усы жайды салдырдым. Бир кең жазықта отырғым келді.

—Елиу миллион?! —Ол аң-таң болып бетіме қарады.

—Хеш бир газетте бул хакқында жазбады ғо.

—Мен буны хеш кимге билдирмедим.

—Астапырла, астапырла? —Үй ийеси алған сууық демин әсте шығара баслады. —Пай, жүдә пысык жигит екенсең-ау! Сөйтип, жети миллионға машын, отыз миллионға жай дейсен. Еле он үш миллионы бар миллионер екенсең ғо.

—Төрт-бес миллионға дәске алдык, төсек алдык дегендей.

—Болады, қосшым, бәрекелла! Несип етсин. Енди сени шақырғанымағы мақсетим-мен усы бир көлата елаттың бийімен-атым Узақберген. Жақында дем алысқа шықтым. Отыз бес жыл хәр кыйлы орынларда басшы болдым. Еле кеңірек таныса беремиз, гәп былай: —Рас, көшіп келген екенсең, елдің жасы үлкен, жасы кишилері менен танысуың керек.

—Болады аға. Ертеңнің арғы күні базардан бир қой алайын.

—Қойып тур, гәпти тыңлап ал. Қойынды ала бер, ол-әм дурыс. Бирінші күні еки-үш жигит болып өзим бараман, сөйтип отырып қалай танысуың хакқында сол қойды жеп отырып ойласамыз. Айтайын дегеним, сол қойға қоса бир ярым жасар қашар ал-ол қонақ шақырыуына керек.

Макул дедим. Аршасында жети-сегіз миллионы бар адамға қашар деген-әм гәп пе?

Қойды сойып ойласықты өткердік. Көше бийі не кереклигин айтып отырды, мен жазып отырдым. Кемис жерин қасында келген жигитлер толықтырды. Қарап турсам, дәстурханның өзине жүз елиу мындай қәрежет керек екен.

—Енди булардың бәрі сениң босағанды бирінші мәрте атлап атыр. Соның ушын бир-бир пальто, жасы киширегине костюм, хаялларына көйлеклик тауар яки орамал дегендей ...

—Хау, Узақберген аға, мен куда түсіп атырған жоқпан ғой.

—Дәстүрди бузба қосшым, елге араластың ба, елдің дәстүрін исле.

Иследик. Басынды аўыртып не қылайын, бир миллион менен зорға қонақ атқардым. Лекин, кеўлим көтеринки, бир ақшамда сонша таныс арттырдым. Таныс болғанда да қандай, жүрген жерінде абырайы жер қайыстырады.

Арадан еки хәпте өтип еди, көше бийи және шақырып алды.

—Үйде ири малдан не бар?

—Жок.

—Есиң дурыспа иним? Неге бир-еки өгизше алып коймайсан?

—Оны не қыламан?

—Не қыламаны нес? Сениң үсейтетуғыныңды билип журттан бурын шақыртып айтып атырман. Ерген Оразбайдың үйінде кеңес той. Қонақ аласаң! Қара мал сойыуын керек.

Алла бәрекелла! Еки хәптеден бир қара малды қаяқтан табаман? Еле де кудаға шүкир, бес-алты миллион пулым бар.

Өлимнен уят күшли, күттим! Келген қонақлар әдепкі уақытта әжик-гүжик сорасып еди дә, кейин мениң ким екенимди билгеннен кейин өзлери менен өзлери болды.

Келеси айда кеңес тойға тиккелей өзим бардым. Узақберген ағаның он жақтағы қонсысы келин түсирип атыр екен. Буғанда бир өгизше, еки ящик арак, бир ящик коньяк, дәстурханға назу-нематлардың хәммеси.

Келеси бәхәрге дейин усындай сегиз қонақ күтип едим, баяғы елиў миллионнан қалған ақша сап болды. Енди көше бийин көрмегеймен деп бөтен жолдан қатнайтуғын болдым. Есиктің қонырауын үзип қойыппыз, шыңғырламайды. Бирақ, қашанғы бекинип отырасаң, келеси күзге дейин тағы алты мәрте қонақ күттим. Өзи күтилген жок. «Супер салон» кетти. Бир күни геўгимде тарса-тарс қапы урыла берди. Шықпаска болмады, хабарластым. Есиктің алдында төрт-бес жигит тур.

—Яшуллы, рейд пенен жүрмиз,- деди бирейи. —Мен газденмен, мынау электросетьтен, анау суу бойынша, сениң қасында турған жигит жер салығы бойынша.

—Хош, айта берин?

—Айтсақ, газден қарызыңыз бир жүз тоқсан мың болыпты, жер салығын елиў алты мың, тоғың бир жүз алпыс еки мың, сууың қырық жети мың, булар бәри былтырғысы. Енди быйылғыны есаплайық...

—Қойып турын, қайттан айтын, бир ноль қосып айтып атырған жоқсыз ба?

—Ақсақал, қалайсыз өзи, жаңа көргендей? Сонша үп-үлкен жай!

—Ырасында да жаңа көрип атырман, жигитлер ишкери кириң, дизе бүгин, сөйлесейик.

Олар ишке кирип, бар жай-жағдайды еситти. Аяған болды.

—Лекин, төлемесеңиз болмайды,—деди кейнинде. Лотереядан бир утқан екенсиз, таўсылмайды деп ойлағансызғой.

—Қайдан билейин, сонша миллион... Айтпақшы, бүйерде неше адам бар қарыздар?

—Хеш ким жок, тек сизин өзиңиз.

—Яғай, ақыры мен лотереям утқан адамман ғо. Соның өзінде мениң қарызым...

—Сизин лотереяңыз бир утқан, яшуллы, булардың «лотереясы» күнде утады...

Жигитлердин гәпинде жан бар екен. Биз буннан ары шыдаса алмадық.

Хәзир бурынғы гөне жайымның орнынан жай салып алдым. Миниске айдалыңқыраған «Жигули» им бар. Газдан, тоқтан, жер салығынан кудаға шүкир, қарыздар емеспен.

22-февраль 2001-жыл

Ата-бабадан гәп қалмаған: «бәле-қада қайда жоқ, бассан аяқ астында» дейди. Кеше ремонттан шыққан «ноль алты»мды өз жолым менен айдап киятырсам, Байтерек бәндиргиден өте берген жерде қулағы салбыраған кара ийт жетелеген бир киси төменнен шығып келе берди. Шыққаны сол, қолындағы ийт жулқып кетип босанды да, мен бетке қарай жууырды. Билмеймен жол шетинде хәкке-пәкке көрди ме, пышык көрди ме, әйтеуір ет-бетинен таслап келип қалды. Көринисинен я машинға, я басқа үлкенирек мақлукқа жууыратуғын ийт емес. Шамасы, үйде кишкене балалар менен бет жаласып үйренисип кеткен әлле қайсы бир нимжан пародадағы ийтке усайды.

Мен қаймыктым. Қаймыкпасам, жәниұар туп-туұры баллонның астына түсетуғын болды. Сәл рульди бурғаным, машина жолдың шетинде турған тастан орнатылған белгиге тарс етип барып дүкти. Қарасам, «озыу қадаған» деген белги екен.

Ийт мен тәрептеги артқы қапыға келип урылды да, ұаңқылдауы менен изге қарай шапты. Соның арасында ийттин ийеси де жетип келди. Мен машинадан түстим. Сәлемлестик.

—Азаннан бери көзине бир нәрсе көринип жүр еди, кара маңлайдың,—деди ийттин ийеси.

Мен айыпкер адамдай басымды төмен салып, үндемедим. Машинаның болса алды бети жымырайып қалыпты. Бир уақытлары қайдан келсе соннан келсин, бизлерден үш көше арыда туратуғын Қадирбай бажбан пайда болды. Қапылып қалды. Адамлар оны «соңғы хабар» деп атайтуғын еди. Журттың айтқанынша бар, азаңда оның аузынан бир хабар тарады ма, кешке дейин пүткил республикаға тарқалып үлгереди. Және, түрли мазмунда. Бундай хабарды биреуге айтқанда бийшара, өзінде жоқ дәрежеде сүйсинип қоя береді.

Сөйткен Қадирбай, мени көріп көзлери жайнап кетти.

—Хау, Шәке, азан менен не болды? Уақ-уақ-уақ, кеше машинаңның жалтырап турғанын көріп адамлар

таңланып атыр еди. Әдираспан түтетип жибере қоймапсан ая!

—Әдираспан не қылсын!—дедим жактырмай.

—Хау, о не дегенин? Әдираспанда әндийше көп ғо. Пай, өттен-ө, тяги шығып кетти ме екен, я өзін көрмей қаламын ба?

Ийттин ийеси машинаның артына шығып ийтін шақыра баслады.

—Тузик! Тузик!

Ийт иржилди.

—Ақыллы ийтпе деймен!—Қадирбай жәбиркеш бетке барды. —Күшигинен сақлаппа единиз?

—Ауа,—деди ийеси.

—Өзи үйретилген түсимпаз ийтке усайды.

—Азы-кем үйреттик.

—Иғау, азы-кем емес ғо, шақырған уақытта тоқтауына кара, төрт аяғын бирден тормозлады ғо. Болмаса не деген пәт пенен келип урылды, мен анаяқтан қарап киятыр едим. —Қадирбай ийттин ийесинің қулағына аузын тақаңқырап сөйледі. —Шофердың аузын ийскеп көрлин бе, ишкен жоқ па екен? Болмаса сениң ийтін жол көдесін бузбай жууырды, мен көрдим.

Қадирбай мениң жақынлап қалғанымды көріп, қыйпаң қыйпаң етті.

—Пай, машынды айтса Шәке, кеше шығарып един-а! Усы, жол хызметіндегилерге хайрансан, адым жерге бетон көмип кете береді, басына китаптай қаңылтыр надыреді де. Арқайын бир жүре алмайсан.

«Соңғы хабар»дың гәплери я мениң менен, я ийттин ийеси менен үйлесип кете бермеді. Ақыры, кетти. Соң бизлер екеумиз өз-ара келисимге келе басладық. Ийтти, өліп қалса төлеуге таяр екенімди билдирдим. Як, ол көш нәрсе деп атырған жоқ. Қайта өзи кеширим сорап атыр. Азы-кем техникадан да хабары бар екен. Екеумиз ийтерип, машынды кейинирек шығардық.

—Алдыңғы облицовканы аумастыруу керек шығар,—деди ол. —Капоты бирақ шөккиш пенен келе болады.

Бир Ұақытлары «үш көзи» масаладай жанған жол инспекциясының машинасы келип тоқтады. Артқы есиктен екі инспектор, алдыңғы есиктен Кәдірбай түсіп киятыр. Аң-таң болдым да қалдым.

—Шәке, бери кел,-деп Кәдірбай инспектор менен сәлемлесіп болған соң мени шетке тартты. —Ал, хәзир инспекторлар сондай жаман болған, танымасаң нәрсеңди қоймай сылып алады, кетип баратырсам, жолда мыналар турыпты, дәрриү автобустан түсіп қалдым. Биреуін аз-маз таныйтуғын едим. Жолда жақсылап бежердим, «көп қыйнамаң, бизің қоңсы, бергенин алың да жауып жиберің» дедім.

—Нени жауады?

—Сениң «исинди» дә!

—Мениң «исим» бар ма? Ийт қаканлап жууырып кетти, жәбирленсем мен жәбирлендим.

—Әне, әне, үсейтетуғыныңыз бар дә. Жақсылық етейін десең өзіңе жабысады. Соннан, буларды мен әкелмегенде, басқа бир инспекторлар келеди де, машинанды-әм, өзінди-әм қамап таслайды. Ишпесең-әм «ишкен» деп жазады, сызылманды хәкисине сызады. Ийттиң ийесине «аңшы ийтимди бастырып өлтирди» дегизип арза жаздырып алады. Ол түүе, мыналардың өзи мени танығаннан келип, жол бойы қыңырлық етип келди.

—Ишкен бе?- дей береді-әй қайта-қайта.

—Як, дедім, азан менен ишпейди дедім, ишсе түнде ишкен шығар қонақ--понақ келип, чесноқтың ба, бир нәрсенің ашшы ийси шығады дедім, тек.

—Қаяқтың ийси?! —Ашыу менен Кәдірбайдың бетіне үплеп жибердим.

—Әй, мен мәзи айттым дә, мыналардың кеули ушын. Сениң ушын жұмысымнан калып жууырып жүрсем-әм өкпелей бересен.

Инспекторлар екеуимзди шақырды. Жай-жағдайды сорады.

—Иштин бе?-деді биреуи гуманланыңқырап.

—Як.

—Айттым ғо, азан менен ишпейди,-деп Кәдірбай қапталдан қосылып атыр. —Тек түнде қонақ-понақ кел-

се... кеше кеште дәрұазанның алдында қызыл «Жигули» турыппа еди-ау...

—Кашан?!!

—Хе, ана кимнің үйінің алдында көрген екенмен-ау,-деп ол тайсалақлады. —Ийтиниз бирақ аңшы ийтпе деймен,-деп кейін ийттің ийесіне жампанлап кетти. —Шақырып, өйер-бүйерін услап көрдиниз бе? Қулағынан қан ағып тұрған жоқ па екен? Қулақтан қан кетсе бирақ, келе болмайды.

Мен енди буннан артық шыдай алмадым. Қатты кәхәр менен бир қарап едим, Кәдірбай жолына түсті.

Инспекторлар жай-жағдайды түсінгеннен кейін, екеуимздин дауымыз жоғын билди де, бизің машинаны «сервис»ке дейін сүйреп алып кетти. Хеш қандай хужжет жазылмады.

«Сервис»ке инспекцияның мағлыұматнамасын тапсырып хәм оңлатыу хакқында арза толтыраман дегенше түсликке шамаласып калыпты.

Кенсеге кире беристе кассир келиншек алдымнан шықты.

—Сизди бағанадан бери баслық излетип атыр,-деді ол. Баслық өзінде екен, бардым.

—Аманлық па?-деді ол маған хұрейленип қарап.

—Аманлық.

—Биреулер менен гәп алысып қалып, машинға бастыраман деп куұғансаң ба, ол қаймығып қалып ийтин басып кетипсең ғо.

—Ким айтады?

—Ким екенін билмеймен, бағана сәскелерде биреу қонырау етті.

Мен баслыққа барлық жай-жағдайымды түсіндирип бердим.

—Әйтеуір, тынышлық болса болар,-деді ол мениң гәпиме онша исениңкиремей. —Егер жәрдем керек болса айт, тартынба!

Түстен кейін үйден хаял қонырау етті.

—Алло, өзінбисен?-деді трубкадан ентигип—Үх-х! Аман болсан болар, қудайым өлген ийт болсын!

—Не өзи?

—Биреудің аншы ийтин бастырып алыпсаң ғо. Ол болса көшеде мылтық алып жүріпті дейди «атаман» деп. Ашыу үстінде бір бөле қылып қояр, көзине көрінбей-ақ тұр.

—Кім айтты бұндай хабарды?

—Түстен бери қонсылар үйі тындырмай атыр ғо, «өлген ийт болсын, сынған темир болсын» деп.

Кеште өкпеге тақаған жора-жолдаслар бала-шағалары менен келип үйі толтырып отыр екен. Менин пияда келгеним оларды әбден хұрейлендирип жіберді.

—Еппеп «басты-басты» болып кететуғын түрі барма? -десті хәммеси жабырласып.

—Не «басты-басты» болады?

—Жора, бүйтип бір бүклемді ишіңе салғанды қой, -деді биреуі. —Биз исимиз ериккеннен келип отырғанымыз жоқ, жанымыз ашып келип отыр, пайдамыз тийерме екен деп келип отырмыз.

Хайран болып, не дерімді билмей қалдым. Сорасам, олар «мен үйленейін деп жүрген қызды алып қашып кеткен қандарымды ушыратып қалып, бір шийше арақты хеш нәрсе ийіскелеместен көтеріп ишкенімді хәм сол ақмақты машын менен қуамаң деп Одессаның ийт базарынан мың долларға алдырған хасыл туқымлы ийтин басып кеткенімді» еситипті. Ийттің ийесі дәрхал милицияға хабарлапты мыш...

Сол күні түні менен келген-кеткенге хеш нәрсе болмағанын, ийтке де зақым келмегенин, машинаның ертең ремонттан шығатуғынын түсиндириу менен танды атырдым. Бәрибір көбиси ишинен инанбай кетті.

Ертенине түске таман ортаншы балам изимнен барды. Аұылдағы барлық ағайинлер жыйналып, автобус жаллап үйге келипти. Оларға жеткен «соңғы хабар» бойынша «милыйсаның наркотик ийіскеп табатуғын ийтин қастыяншылық пенен бастырып өлтиргеним ушын» мени қамап қойған екен...

3-март 2001-жыл

Хәмел гүрсиси жаман гүрси емес. Жаман болғанда адамлар жуұырмайды. Оған отырдың ба—қууанып қоя бересен. Себеби, айтқаның айтқан, дегенің деген болады. Мереке-мейлисте орның төрден. Жасың киши болса да, аұқатты сен баслап бересен. Сен айтқан анекдотқа қызық болмаса да адамлар күледі, күліуі шәрт! Сен айтқан гәпти олар «пәленше айтқандай» деп кири сөз етип қосып сөйлейді. Қулласы, бирден ақыллы болып кетесен. Лекин, түсерлиги жаман бұл гүрсинин. Әсиресе, сырттан қарағанларға.

Бизің баслығымыз, кімсең гүрлеп тұрған Дәлибай еди. Тресттегилерге жақпады ма, алпыс жастан бір күн өткермей галошын туұрылап қойды. Дем алысқа жіберді. Қыялымызға ол үлкен қапашылыққа дус келгендей еди. Әсиресе, босағанлығы хакқында бұйрық келген күні орынбасардан баслап, сипсекешке дейін хәмменин аяйтуғыны тек баслық болды.

—Қыйын болды, еркек адамға алпыс жас-жас па? Бир күннің ишінде болдырып қалғанын қара.

—Бурын со, шашының екі самайы ғана ақ емес пе еди, бүгін көрсем, ағы жарыдан аұыпты.

—Ауа, көзлери-әм шүңирейип кеткен.

—Маңдайын айтпайсаң ба, жыйрығы шиймақпалдай. Бурын пешанасы жарқыраған жигит еди ғо.

—Көзинің асты, қабағының үсти-әм исейін деген, өзи, бөтекеси де аұыратуғын қусайды-ау.

—Хау, өзи, хәмелден түскенде бирден бөтеке аұырады ғо.

—Кеули хош адамның ети нық, жүзинен нур шашып турады. Баслықты бағана көрдим, бет-аұзы қалта-қалта, көзинің нуры сөніп баратырғандай.

—Ал, жаңа мен кирип барсам, баслық тартпаларын жайратып, қағазларын жыртып атыр екен. Была-ай, қарасам, қулағы салбырап кеткенғой-әй.

—Бағана мен ведомостқа қол қойдырайын деп барып едим, —деді кассир. —Тура-турсын, ендиги баслық қояр, деди. Аяп кеттім, рәнкі бөздей сарғайып кетипті.

Буннан кейин де хәр ким билгенин қосты. Баслықты азаннан бери көрмегенлер хәр түрлі бахана тауып, алдына кирип кайтты. Киргенлердің хеш қайсысы ондырып атырған жоқ.

—Көзлери сарғайып кеткен.

—Тап ауырыудан турғандай-өй.

—Мойны қалта-қалта, буғағы салынып қалыпты.

—Галстуги де қыйсайып кеткен бе, дым жараспай тур.

Көпшилик ауған жақтан бир өзін шетте қалсаң бир түрлі болады екенсен. Хәммелер билген нәрсени сен билмейсең. Биреуи баслап, биреуи хошлап баратыр. Мен тым-тырыспан. Ақыры шыдамадым. Түстен кейин бир сылтау тауып кирдим. Қарасам, баслықтың баяғы турысы. Болдырып қалған хештенеси жоқ. Шашының ағы да қәдимгидей, көзлери-әм шүниреймеген, қабағының асты-үсти де жайында. Маңлайында ондай қат-қабат жыйрық көринбейди.

Лекин, мен буны қалай дәлиллеп отыраман. Кирип шыққанымды көрген адамлар, мен үлкен бир жаңалық ашатуғындай аузыма үңилип отыр. «Баслықтың баяғы турысы-ғо, кәрине де келмеген» десем, меннен жаман адам жоқ. Себеби, хәммеси өтирик сөйлегендей, бир түрлі болып қалады. Оннанша бәринен асып түским келди.

—Әй, усы бизін баслық бурын ири жоталы жигит емес пе еди, —дедим кириуден.

—Ауа, ири болғанда қандай! Жауырнына еки қалта ун жайғасатуғын еди ғо.

—Тап енди еки шекийне де жайғаспайды, —дедим.

—Куры сүлдер, костюмының еки ийни түсип кеткен. Барып-барып, иш қысталықтан өлип қалса да меннен көрмең.

Өзим айтқан гәпке өзим исенип кеттим бе, баслық көз алдыма дым аянышлы елеслеп кетти. Қулласы, сол күни кешке дейин жұмыс ислеп жарытқанымыз жоқ. Қосығымыз—баслықтың азып-төзғаны. Кеште қайтып баратырғанда машинасына мингенине дейин гүзеттик.

Қыялымызға шоферы да илажсыздан келгендей, машыны болса тозып қалған ба, пыр-пырлап, босаған баслықты жақтырмай, зорға мингизип баратырғандай көринди.

19-декабрь 1998-жыл

ПУЛ ЖОҚ

—О-о, ассалаұма алейкум, Шәке, буяқта екенсен ғо.

—Ұaleyким ассалам. Жайшама қосшым?

—Бағана сизди излеп кеңсеңизге барып едим. Барсам, кеңсеге киргеннен коридоры тас түнек. Не свет жоқ па?

—Свет бар, соған төлейтуғын пул жоқ.

—Сөйтип қармаланып жүрип кабинетіңизди тауып алдым, ашық екен.

—Ауа, есикте қулып жоқ.

—О неге?

—Кулп алатуғын пул жоқ.

—Сөйтип, сизди қаяққа кетти екен, сорап көрейин десем, хеш кимди таба алмадым.

—Адамларға пулсыз дем алыс берип қойыппан. Айлық төлеуге пул жоқ.

—Соң сыртқа шықсам, келгенде абайламаған екенмен, мусорлар қапыңыздың алдына келип тур.

—Хим, төрт тележка шыққандай мусор бар, алдырыуға пул жоқ.

—Кеңсеңиздің әп-әнедей шарбағы бар екен, бирак, тротуарына жантақ шығып атыр.

—Асфальтлатыуымыз керек, бирак оған пул жоқ.

—Кеңсеңиздің алдында я артында болып, я бир түп терек, я бир гүл жоқ.

—Гүл егйуге пул жоқ, қосшым.

—Не бәле! Пул жоқ, пул жоқ! Оннанша өзимде кунт жоқ десе!

—Не?! Хей, бала берман қара! Кунт бар, мине, кунт қалтада турыпты. Баслы мәселе бала-шаға бағыу керек, мәкеме бир жаққа қашпайды.

Адам анда-санда бир аўырса қадирли болатуғын қусайды. Тумаўратып емлеўханаға түскениме енди ғана үшінши күнге қарап еди, геўгимлетип баслығымыз Наўрызбай Мырзаев келип тур. Қолында аз толмас пакет! Албырағанымнан аўыма сөз түспей қалды. Өз көзиме өзим исенбеймен. Ақыры, усы кенседе он еки жыл ислеген атым болмаса бир мәртé өзи шақырып, я алдына кирип жүзбе-жүз сөйлескен адамым емес еди. Қандай жұмыс болса да ол хәммесин бас есапшымызға тапсырады, нәтийжесин сол арқалы биледи. Мәжилис өткергенде де мәселени бас қәнийгелердин дыққатына қаратады. Биз «қызым саған айтаман, келиним сен тыңла» мәнисинде өзимизге тийислисин қабыллап отырамыз.

Ис режими де қатал. Кабинетиниң есигин ашып сөйлесип отырған я дәлизде теңселип жүрген адам көрсе жети жини. Соның ушын ол сырттан қиятырғаннан хәмме қырғыдан қашқан шымшықтай бөлмелеримизге сүнгип кетемиз.

Сөйткен баслығымыз әпиўайы бир хызметкериниң изинен пакет көтерип келип турса-я!

—Қалайсаң?!—деп ийнимнен қақты ол, мениң албырап турғанымды билип.—Ден саўлығың жақсы ма?

—Жаман емес. Мәзи бир тумаўратыңқырап...

—Я-як, тумаўды мәзи деп қараўға болмайды. Бизде өзи сондай әдет бар, тумаўгой, деп жығылып қалғанша докторға бармайды. Хәзирги тумаўлар менен ойнамаў керек.

—Рахмет аға! Сизге қалай миннетдаршылық билдиреримди билмей турман.

—Неге? Аўырған адамның кеўлин сорағанға миннетдаршылық билдиреме екен? Я-ак, бул ески түсиник. Сизин ден саўлығыңыз тек өзинизге емес, бизге де керек—мәкемеге керек. Бул демеклик-жәмийетке керек деген сөз.

—Рахмет аға!

—Адамлар мениң жұмыстағы қатты қоллығыма қарап, тасбаўыр деп ойлайтуғын болса керек. Хаслында ондай емеспен, қосшым. Сизлердин хәр биреўинизди баўырым

елжиреп жақсы көремен хәм хұрмет қыламан. Бирак, буны аўыр минезлигим сыртқа шығармайды.

Қараң-я! Баслық адамға хеш ўақытта жақсы ат жоқ екен. Биз оны мудамы:

—Дүньяға шыққанда қабағын үйип түскен шығар...

—Адам қусап жаўқылдап отырғанын көрмейсен...

—Хаялының маңлайы ашылмай қалған-ғо, бәрхә усының қасы-қабағына қарап отыратуғын болса...

Қулласы, айтпаған гәпимиз қалмайтуғын еди, сыртынан. Яқ, ондай емес, әп-әнедей-ақ адам екен ғо.

—Басшы хәр бир хызметкердин турмыс жағдайынан, ден саўлығынан удайы хабардар болып барыўы керек. —деди ол тағы.—Биз еле ол дәрежеге жетисе алмай атырмыз. Мәселен, Японияда басшы хәр бир хызметкердин үйинде неше адамы бар, қайсысы қай жаста, атлары ким, бәрин биледи екен. Биз болсақ еле келинниң ... аты ким еди?

—Жәмийла.

—Әне, сол Жәмийланың атын енди еситип атырмыз. Онда да өзиннен сорап билип.

Қулласы, ол мениң қасымда бираз сөйлесип отырды. Балларымның алтаў екенин, үлкени магистрди питкергенин, ең кишкенесиниң лицейде оқып атырғанына дейин билип алды. Гөнетозлаў машын минип жүретуғынымды көреді екен, оны өзгертиў керек деп қойды.

Бул аралықта әтирапқа әдеўир-ақ қараңғы түсип еди.

—Ал, қосшым, енди мен тураман,—деди баслық ийниме қолын салып.—Тезирек жақсы болып кет. Еки-үш күннен тағы бир хабар аларман.

—Яғаў, ақсақал, өйтип әўере...

—Неге әўере боламан? Астымда машын, зыр-р етип келемен, зыр-р етип кетемен.

Мен сыртқа дейин шығарып салмақшы болып ыңғайланып едим, ийнимнен басып отырғызды.

—Қыймылдама, өзим кетемен. Тумаўды аяқта жүрип өткизиўге болмайды. Жатып емленсең тез жазылып кетесен.

Баслығымыз кетти. Мен еле хайранман. Түсим бе, оным ба, я заман өзгерди ме, билмеймен. «Басқарыў усылы»

хақында жанадан курс ашылып, сонда тәлим алып келді ме екен? Болмаса меннен бұрын да ауырып жатып шығып атырғанлар бар еді, хеш қайсысының изинен баслық барыпты деп еситкенім жоқ. Қайта «бюллетенин тексертемен деп атыр» дегенлерін қулағымыз шалып қалатуғын еді. Ақыйрын берсин!

Екі күннен кейін тап сондай мезгілде райстаттағы Сәрсенбай келип тур.

—Жатып қалғаныңды кеше еситтім, дейді, баслығыңнан. Соннан дәрриу шыға бердим. Ертең көше-пөшеде көріп қысынып каларман дедім.

Өстапыралла! Арамызда, көргенде қысынып қалғандай қатнасық болса екен-ау. Тек жұмыс бабында «салаұма-алейкум» таныспыз. Хәмме мәкемелер қатары айына бір мәрте есап береміз. Сондағы бұның тутымын көрсең еді-өзі хан, өзі султан! Қалесе алады қағазды, қалемесе бармағы менен шертип жибереді. Хәммеміз сабаққа кешигіп келген оқыушыдай бетіне үміт пенен телмиріп турғанымыз. Сөйткен Сәрсенбай еситер-еситпестен изимнен жетіп келгеніне қара!

Ол маған тымаудың хәзіргі түрлері хақында журналдардан, газеталардан оқыған көп мағлыұматларын сөйлеп берді. Оның айтыуынша быйылғы тымау Қытайдан келген екен. Былтыр индийский тымау болып, оған бұнын хаялының иниси шалынып, сорлының бір қулағы еситпей қалыпты.

Қулласы, екеуіміз “отқа барған қатындай” әдеуір сөйлесіп қалдық. Әтирап тас түнек болды.

—Мәке, мен тураман!—деді ол бір ұақта.

—Рахмет достым. Жүр, шығарып салайын.

—Я-як, кытайский тумауда он адым пияда жүргеніңнен өзі билдиреді дейді, “аргумент” те оқыдым. Қыймылдама! Ұақыт тапсам, үшінші-төртінші күнлері бір хабар алып кетермен.

Хайранман! Усы адамның тымырықлығын көргенде баласының басынан сыйпайтуғын әкеге усатпайтуғын едім. Оған мен кім болыппан, онша келип емиренип!

«Жаксы болғың келсе өлде қал!» деген гәп бар еді, бизін халықта. Сол айтқандай, қәдіринді билгің келсе анда-санда ауырып туруы керек екен. Изимнен келиушілердің арасы үзілмейді. Тумбочкаларым толып, сыймағанларын медсестраларға, қонсы палаталарға бөліп беріп атырман. Мен ауырғалы күнде алма-жүзім жеп баллар да хәз етіп қалды.

Алтыншы күні кешқурын бір заман сорап үйге барып келейін деп кийиніп атыр едім, биреу есиктен сөйлениуі менен кирді.

—Хәй-хәй, мынау не?! «Өледі деген Ормамбет өгіз айдап киятыр» дегендей, жатақ режимінде деген науқасымыз айға шапшып тур ғо!

Қарасам, ревизиялар басқармасы баслығының орынбасары—Дәуен! Оны көрмегениме бес-алты жыл болып еді. Кейінгі сапары бизлерді тексеріп келип, бас есапшымыздың үйінде қой жеп отырып айтқаны еле есімде.

—Егер мениң орнымда басқа биреу болғанда, сизлерді барма, топарыңыз бенен темир тордың аржағынан хабарластырар еді!

Мен «Соншелли қылмысымыз барма» дегендей болып бас есапшыға қарап едім, ол «неғыласаң» дегендей көзін қысты. Ой, сол күні тутты-ау салтанатын. Шай ишкенде шәйнекті бір заман сүлгиге орап қойып әкелиу керек екен, ғозаны шағып, палға былғап қоймағанымыз ушын-әм бираз сауатсызға шығарды. Гүртиктің орнына ақсаулақ керек деді, мәдениетлі адамлар сөйтеді екен. Бұрышты ауқатқа қосып қайнатпай, өз алдына бір кастрюльда ашыуын шығарып, ортаға қояды екенбіз, қалеген адам сорпаға тамызып ишеді. Столға қойғанда шанышқы менен пышақтың орны алмасып кеткен. Қулласы, стол жасамастан алдын өзін әкелиу керек екен, дедік ишимізден. Бірақ, еситтиріп айтыу қайда, түшкірсе «яракималла» деп отырмыз.

Сөйткен заңғар, мениң изимнен келип отыр.

—Бүгін бір заман үйге барып келмекши едім,—дедім оған.

—Шығарды ма? Тәуір болдың ба?

—Шығарған жоқ тө, бірақ, тәуірмен ғо.
—О-ой, сен-әм бала екенсен-ау! Тәуір болғанында доктор ақмақ емес ғой, шығарады, жибереди. Қой, шешин, қыймылдама.

—Балларды сағынып кеттім!
—Баланың гәпин айтпаса. Еки жыл әскерлікте болдың ба?

—Болдым.
—Сонда ата-ананды сағынбадың ба?
—Сағындық ғой...

—Бопты, сонда. Көп болса жатқанына он бес күн болған шығар. Қатындай, үйіме кетемен дегенің уят болады. Соннан жолда аязлайсаң, күздің салқын хауасы. Жаман аты докторларға қалады, дурыслап емлей алмайды, карамайды, тағы бір нәрсе...

Ол қолындағы пакетін тумбочкаға қойып, мени зорлап шешиндіргендей қайтып отырғызды.

Тийкарында мен адам танып билмейтуғын қусайман Дәуеннің айтыуынша өзі тексеріп кеткен мәкеменін хызметкерлері туысқанындай жакын болып қалады екен. Арасында келип хабар алмаса да бәрхә сыртымыздан сорап жүретуғын қусайды. Жумысымыздан кемис тапқанда да өзі тапқаны хеш гәп, бірақ, басқаға талатпайды екен. Бир гәп пенен айтқанда-алтын адам екен ол!

Екеуіміз әдеуірге дейін гүрринлесіп отырдық. Мен үйге барыу пикиринен қайттым. Оның үстине қараңғы түсіп кетті.

Дәуеннің келиуі-мен күтпеген кимселердің келиуінің соңы болды. Жигитлердің аяғы тыйылды. Базарком Жедигер ертең тағы келемен деп еді,—жок. Хәкимияттағы Қармыс блокнотын таслап кетті, ендиги келгенде аламан деп, як, арадан үш күн өтті, төрт күн өтті, көринбейди, қарасы батты.

Үнгий берсең тауда таусылады екен, анық бир-еки күн адам келмеп еді, тумбочка босады. Үйге де күнде келебермен деп айтып қойған соң, хәр уақта бир хабар алады. Бир күні түстен кейін қарасам, я бир тислем нан, я бир демлем шай

калмапты. Әри-бери шыдап едим, болмады, аңқам кеуіп баратыр. Ақыры, қонсы палатаға шай сорап кирдим. Барлықбай деген жигит еді. Бурын оның менен сөйлесіуіге қол тийіп атырма, билмейди екенмен: ол жүзін бар, көтерең бар демей, кесе белден қойып салатуғын әдеті бар екен.

—Хә, яшуллы, абырай жуқардыма?—деди күстаны қылып. Мен түсинбегендей ийнимди қыстым.

—Изиңнен хеш ким келмей қойды ма деймен?

—Хә, аға. Бәри бир қатар келип болғаннан кейін...

—Солардың бәри мени көріуіге келди деп ойлап жүрсең бе?

—Хә, енди не?

—Билесең бе, олар сеннен бурын базаркомның бухгалтеринің-әм изинен келди, лицейдің директорының-әм изинен келди, аудит Хәбийиптің-әм изинен келди... бәри бахана еді.

—Неге?

—Ақыры, бул емлеуханада қаланы үйтип жүрген Хәсемгүл жатыр еді дә! Олар бахана ушын саған келеди де, қараңғы түскен соң Хәсемгүлди алып кетеди. Не де болса несийбеніз бар екен.

«Көреалмайды-ау» дедим ишимнен. Бир демлем шайдың жүзи қарашылығы менен қайтарып хеш нәрсе айтпадым. Ким биледи, мүмкин хак шығар!

Ырасында да ол хак болып шықты. Түйиншигимди арқалап емлеуханадан шыққан күни бөндиргиде Дәуенди көріп қалдым. Машинасы менен маған бежирейіп бир қарады да тусымнан өтіп кетті. Иркетуғын шығар деп изинен қарауым менен қалдым.

Кенседе «келдим» деп баслықтың алдына кирип шыққым келди, бірақ иретін табалмай түске дейін жүрдім. Күн ауған соң жөни табылды. Байланыс тармағының шөртнамасына қол қойдырып шығыу керек болды. Ала жууырдым.

—Хәй, тоқта, қаяққа барасаң?!—деп бас есапшымыз шоршып кетті.

—Қол қойдырып шығаман,—дедим мен.

—Берекет тап, жөніне отыр, берман әкел, деп қолымнан қағазларды жулып алғандай етип алды.—Үш күннен бери мен кире алмай отырман. “Менің кабинетім қазыхананың есигі ме?” деп урысып атыр.

Буннан кейін статтағы Сәрсенбайдан да, базарком Жәдигерден де үміт еткенді қоя қойдым. Бахана белгили болды.

2-октябрь 2001-жыл

МӘДИРЕЙИМ АЙТҚАН...

Университетте бирге оқыған Жарылқасын деген достымыздың Гүлсим атлы келиншегі бар еді. Жерден пишип алғандай. Жарма қапыдан қыялап сыймаса туұры келип өте алмайды.

Көріспегенімізге біраз уақыт болған еді, жақында, жолым түсіп үйіне барғаным-көзім уясынан шығып кете жазлады. Сырыққа кийім кийгизгендей өлеси бір хаялды Жарылқасынның екі қызы қолтықлап, шарбақтан ишке алып киятыр, Гүлсим дейін десем қамыт ағаштай қуысыйған биреу, ол емес дейін десем көзі менен мурны «мен ғой» деп тур.

—Апаңыз ба?-дедим сонда да қызларына, қызлар «ауа» деп басын ийзеді. Гүлсим бір уақтары шеп қолының бармақтары менен қабағын жоқары көтеріп, шүңирейіп кеткен көзлері менен маған қарады. Таныған болыуы керек, ернін жыбырлатты, лекин, дауысы шықпады. Қол алысып сәлемлеспекші болып турдым да, бірақ хәзір ғана қабағынан түсірген уақытта сылқ ете қалған қолын қайтадан көтеріудің оған неғұрлым мүшкіл екенін түсиніп, қойдым.

«Ауыруу атан түйені шөктиреді» деген. Буннан бір жыл алдын көргенінізде турпатынан ат үркетуғын еді. Бул отырған көрпешеге екінші адам сыймас. Курдаслары машинға мингизиуге бийзар.

—Балоным жаман,-деп зирлеп қоя береді.

Ауқатқа иштейін айтпайсаңба?

Аузынан бурын көзі жел болады. Оның менен табақлас болған адам жолда асханаға қайырымаса, той-ме-

рекеден иши сырнайдай болып, аш қайтады. Сөйткен Гүлсиміміз хәзір қуры сүйектен қурастырып қойғандай.

—Гүлсим, ауырып қалдың ба?-дедим әсте диз шөгіп. Ол:

—Яқ,-деп бас шайқады.

Мен хайран болып қызларына қарадым, қызлары не дерін билмей нәзерлерін төмен алды.

Қызлары алдыма шай әкеліп қойды. Бир-еки кеса ишемен дегенше Жарылқасын да келді.

—Гүлсим,-деді ол сырттан дауыслап. —Қаяктасаң? Таза хауаға шықтың ба?

Ол киреберіп, мени көріп албырап қалды.

—Кеширерсең жора, төрт-бес айдан бери қурдасыңды Мәдирейім деген жин урды. Мына бар майды ізлеп бармаған дәриханам жоқ. Мә, ұсының менен жууда қой. Талағың иріп баратырмаған шығар.

Екеуіміз бөлек жайға өттік. Шыдамадым. Гүлсимге не болғанын сорадым.

—Дәртімді қозғайсаң-ау,-деді ол күйіп-пісип.

—Өзің билесең ғо, Гүлсим қолына кітап усласа ұйқысы келеді. Телевизорда да мультфильм болмаса басқасына парұайы-пәлек. Бир күні билмеймен, не қылып дегбірден сасқанын, жұмыстан келсем, Мәдирейім деген биреудің «Кеселліктен қутылу жоллары» деген кітабын оқып атыр екен.

—Тәуірсең ғо, сен-әм кітап оқытуғын болыпсаң,-деп күлдім.

Ол күлмейді. Гүбірлеп, дауысын шығарып келип оқыйды. Бир жерлерін ядлап алғандай тәкирарлайды. Усылайынша бир жети күнге дейін қолынан Мәдирейімнің кітабы түспеді.

Бара-бара азанда шайға турғанды қойды.

—Гүлсим, тур, шай ишпейсең бе?

—Ишип кете бер, кейін өзім демлеп ишемен.

Түсте үйге келсем, ауқатымды алдыма қояды да, өзі бир шетке барып бир нәрселерді түрткішлеп отырады.

—Хе, сен неге жемейсең?

—Жейбер, жаңа кара шай ишип едим.

—Кара шай баска, аўкат баска.

Ешейинде аўкатты табағы менен жутып койғысы келип отыратуғын хаял, енди бурылып-өм карамайды. Кеште тағы усы аўхал. Табакты алдымызға қояды да, я телевизор көреді, я шығып кетеді.

Қорқайын дедім. Әсте-әсте жумыстағы бир-еки жигтке айтып көрдім.

—Неше күн болды?-деп сорады олар.

—Жети-сегіз күн болып қалды.

—Қойыу аўкатты жемейме, я суйық аўкатты?

—Хеш қайсысын.

—Кара шай ише ме?

—Көрмедім.

—Көк шай не?

—Билмеймен.

Олар маған аянышлы нәзер менен қарайтуғын болды.

—Жаман айтпай жақсы жоқ деген достым, хаялын анадай аўырыу болған шығар.

—Қаяқтағыны айтпаң!

—Илайым ондай болмағай-ау, сонда да алдын алғанын жөн. Енди балаларыңның қызығын көрейін деп тұрғанда...

Мен хәр кимге бир ойласып жүргенде арадан еки хәптедей уақыт өтті. Хаялым еттен түсе баслады. Енди не қыламан? Бир дастыққа бас қойған күйеуі болсам, маған неге шынын айтпайды.

Бир күні балалар жоқта оңашаға алып сорадым.

—Неге аўкат жемейсен?

—Емленип жүрмен,-деді нимканы ғана.

—Кимге?

—Өзиме-өзим.

—Дениң саума! Ырасынды айт, жаныңа өтип баратырған аўырыуың болса, алдын алайық, емлетейін. Тамағыңнан аўкат өтеме өзі?

—Қаяқтағыны айтпаса! —Хаялым шоршып түсті.

—Емленип жүрмен.

—Қәйтип?

—Биз өзі аўқатланыу мәдениатын бузыу аркалы артықмаш семизликке дуушар болады екенбиз-деді ол Мәдрейимнің китабын қолына алып. Мәдрейимнің айтыуы бойынша артықша семиз адамларда жүрек инфаркти, қан басымының көтерілиуі басқаларға салыстырғанда бир неше есе көп ушырасады екен. Соның ушын биз биринши гезекте аўқатланыу режимін үйреніп, өзимизди-өзимиз емлеп алыуымыз керек екен.

—Хау, сен мәдениятлы да, мәдениятсыз да аўқатланып атырған жоқсан ғой? Еки хәптеден бери дуз татқаныңды көргенім жоқ.

—Мәдирейим айтқан, ең нәтийжели усыл-диета. Өзинди ашқа таслау.

—Сонда неше күн ашқа таслау керек. Еки күн-үш күн болса болғаны емеспе?

—Яқ. Ашлық жети күн, бир ай, үш ай, алты ай хәм оннан көп болыуы да мүмкін. Мәдирейим айтқан-ашлық қанша көпке созылса сонша нәтийжели.

Буннан кейін оны тынышына қойдым. «Ауырыуына шыдасаң мың жаса» дедім ишимнен. Ол өзін ашқа таслауын тоқтатпады. Енди оны тез-тез баклап турыуға туура келді.

Бир күні азанда оянсам қасымда жоқ. Ушып турып бөлмелердің бәрін көзден өткеріп шықтым. Көринбейді. Соң газхананы, тауық қораларды қарадым. Ушты-күйді жоқ.

Бир уақытлары көшениң арғы басында туратуғын Гүлайда деген медсестра келиншекті ертіп киятырғанын көріп, кеулим тыныш табайын деді.

«Мәдирейим дегени қуры дәлил қусайды, өзінде бир жимиске ауырыу барма деймен-ау» деген гүман келді кеулиме.

Екеуі төргі бөлмеге кирип кетті. Қапы илинді. Әдеуірден кейін екеуі де шықты. Гүлайда үйбетине кетті. Бизің хаял хажетханаға жууырды. Бул аўхал күнде дауам етиуге қарады. Ақыры шыдамадым. Сорадым.

—Ишимди тазалап атырман,-деді ол.

—Несин тазалайсан? Жигирма күннен бери аўқат жемеген болсан...

—Бәрибир, түсетуғын зат табылады. Мәдирейим айтқан-адамның тоқ ишеги бир метр сексен сантиметр. Соның дийуаллары неше жылдан бери аўқатланып атырған тамақларымыздың қалдығы менен толып қалған. Әне, сол қалдықлар өз-өзинен зәхәрге айланып, ол қанға өтеди. Қанға зәхәрли зат өткеннен кейин тазадан пайда болған клеткалар аўырыу клеткалар болып дүньяға келеди. Мәдирейим айтады, сол аўырыу клеткалар, бир күн өкпени, бир күн баўырды, бир күн бөтекени, қулласы адам денесиниң хәммесин қәсте етиуи мүмкин.

—Яқшы, буның дурыс дейик. Ишти тазаладың, буны бир мәрте ислесең болғаны емес пе?

—Як, ол жеткиликсиз. Мәдирейим айтқан-жасы қырықтан өткен адам хәптесине төрт-бес мәрте клизма ислеп, ишин тазалап турыу керек.

Мәдирейимниң айтыуы бойынша хаялым өзиниң ден саўлығын тәжирийбе майданшасына айландырды. Арадан еки ай өтти. Ара-тура бир кеса тазаланған суў ишеди де орнына барып жатады. Баяғы әдети қалмады. Далаға қалтырақлап зорға кирип шығады. Хәзир билесең, қыс түсип қиятыр, суўық адамды аш қылады.

—Ең болмаса кеште бир нәрсе же,—десем, як:

—Мәдирейим айтқан-кеште жеген аўқат адам ден саўлығы ушын жүз процент зыян береді,—дейди.

Ол ол ма? Анаў күни шарбакта жүрсем, душта биреудиң ийеги сақ-сақ етеди, қалшылдап.

—Кимсең?—дедим.

—Мен ғо,—дейди, хаялым. —Муздай суўға шомылып атырман.

—Есин дурыспа? Ноябрьдин аяғында ким муздай суўға шомылады?

—Мәдирейим айтқан-муздай суў бизиң кеселликке қарсы гүресиў уқыбымызды арттырады.

—Арттырса жыллы ўақытлары шомылып үйренбейсең бе?

—Жыллы ўақыттан бери үйретип атырманғой. Сен бүгін көрип атырсаң. Кел, мени орныма апарып жатқар.

Қулласы, бул үйде мениң айтқаным болғанды қойды, Мәдирейимниң айтқаны-айтқан, дегени-деген! Хәзир үш айдан асты, хаялым зат жемейди, қырық жети кило азды.

Усы аралықта сексен төрт мәрте клизма ислеп, ишин тазалады. Бир жүз жигирма рет муздай суўға шомылды. Он еки рет баўырын, сегіз рет өт қалтасын, он төрт мәртебе бөтекесин, жети мәрте қуўығын жуўды.

—Жаңағы дәриханадан әкелгениң не еди?

—Талақты жуўатуғын май, Мәдирейим айтқан—баўырды жуўғаннан кейин үш күн өткерип талақты жуўуы керек екен.

Достымнан ертеқ тыңлағандай болып кеште үйге қайттым. Ол маған кетеримде Мәдирейимниң кітабын қолтығыма тығып жиберди.

—Берекет тап, усы кітаптан мени қутқар. Үш күннен бери «қалып қойған жери жоқпа» деп қайтадан оқып атыр.

Келдимде Мәдирейимниң кітабын диванның үстине тасладым. Сол күни дүнья чемпионаты бойынша футбол ойыны болып кеширек жаттым. Бир оянсам, қасымда хаялым жоқ. Бөлме-бөлме қарадым, көринбейди. Апалақлап шарбакқа шықсам, бағдың ишинде биреу қараўытады.

—Кимсең?—деп даўысладым әсте.

—Хе, неўе?—деп жуўап берди ол. Қарасам, хаялым.

—Ярым ақшамда не қылып жүрсең?

—Шамаллап жүрмен. Түнгі таза хаўа қанды суйылтады екен...

—Ким айтты?

—Мәдирейим айтқан.

9-июль 2000-жыл

Бул ўақыяны маған буннан он жыл бұрын Ташкентке көшіп барып ислеп атырған бир достым айтып берген еди. Оны «жазсам ба екен, жазбасам ба екен?» деп көп ойландым. Ақыры, таяр сюжетти көзим қыймады...

—Хызмет бойынша мени Нөкиске министрликке жумыска шақырды,-деп баслады ол гәпин.—Дәслебинде бир хәптеге дейин келисим бермедим. Аўылда балалығым өткен. Хәмме ағайин-туўған усы жақта. Қала болса бизиң районға жетпис шақырым қашыклықта. Автобус та сийрек қатнайды. Қала берди, сонша жерден қатнап ислеў де мүмкин емес. Жатып ислеўге қалада өкпеге тақаған ағайинлеримиз жоқ. Оның үстине бала-шағалы адамға үйден бөлек кетип жатып ислеў де еп-ерси. Биреки айда питетуғын курс-пурста оқыў болса екен. Жумыска шақырған жер болса жайға ўәде бермеди. Табан тиреп алыўға «сен келмесең аспан үзилип түседи» деп турған биреў жоқ. «Жағдайыңа қара, келе алсаң кел» деди. Ақыры, әри ойландым, бери ойландым, қабырғама кеңестим, ағайин-туўысканларға салдым, түбинде келиўге қарар еттим.

Қарарым онша узакка созылған жоқ. Жайды, он-он бес кой-жанлықты, таўык-паўықларды, шарбактағы жайға салыўға жарайын деп турған елиў-алпыс түп актеректи көтере саттым да, қаладан жай алдым. Менин бахтыма үй ийеси Астраханға көшпекши болып, жүгиниң бәрин контейнерге тийеп, қарыйдар шыкпаған соң жайын қоңсыларына тапсырып баратырған екен. Асығыс сатқан мүлк арзан болады ғо. Маған оң түсти. Аўылдағы бар дәскемди сатыстырған пулым қаладан биреў келгенде уялмастай алты бөлмели жайды тутты да турды.

Сөйтип, қалаға келгендеги дәслепки қадемимиз шеп болмады. Хәм базарға, хәм жумысыма жақын жерден пәп-пәкизе имаратлы болдым.

Арадан еки-үш ай өтип, қаланың турмысына да үйрендик. Бул жерде аўылдағыдан паркы— күнде пул

саўады екенсен. Бир жақсы таманы—жерге бир кетпен урмасаң да мийўе керек пе, жемис керек пе, аўылдағылардан бұрын тисине тийеди. Қоңсыларымыз сүт-қатыққа дейин көшеден сатып алады екен. Бизиң бир утқанымыз— есигимиздеги саўын сыйырымызды сатпай, ала келген едик. Сөйеримиз жүдә пәкизе болды. Керек ўақтында сүт-қатығымыз таяр. Ара-арасында қоңсыларға да берип турамыз.

Сентябрь болды. Биринши мәрте балаларымыз жаңа оқыў жылын қалада күтип алды. Қуўанышлы. Енди олар «қаланың балалары!» Өзлеримизде қудайға шүкир, аўылдағыдан қурғын турсақ турып атырмыз да, кем жеримиз жоқ.

Бир күни түсликке келсем:

—Шамурат!-деп бақырды биреў дәрўазадан турып.

Дәрриў таныдым. Бул бизиң хәм қоңсымыз, хәм аталас ағамыз Есемураттың даўысы. Жуўырып шыктым.

—Қалалылардың есигин қақпай кириўге болмайды дегенге алыстан бадабат салып киятырғаным,-деди ол күлип.

—Келе берин аға, тап көшениң арғы басынан бақырсаңыз да сизге жарасады.

Есемурат ағаның қасында былтыр оқыўға кирген баласы бар екен.

—Туфлийинди сыртқа шеш, балам,-деп оған өзи аяқ кийимин шешип көрсетти.—Бул жер сениң студентлер менен жатқан жатақханаң емес.

—Ишке шеше берсин,-деп атырман.

—Яғ-әй, тазалыққа үйрене берсин. Ертең оқыў питкерген соң қасыңа жумыска аласаң. Сонда дым көрмеген аўылнамай болып турса жақсы ма? Журт бұған күлмейди, саған күледі!

Бәрекелла! Мен жумыска алдым да, буның аўылнамай болғаны қалды ма? Өзим биреўлердин мирәти менен келип отырған болсам, кисини жумыска алыўға хәддине бақ демейсең бе?

Не деген менен аўылды сағынып қалған екенмен, нәрсе қалдырмай сорап атырман. Тап бир, еки жыл

әскерлікке кетип, изимнен әкем барғандай. Кулласы, бир заман балық суўға киргендей болды.

—Енди гәп былай,-деди Есемурат аға шайға әўмийин етип.—бул отырған имаратың неше бөлме?

—Алты бөлме.

—Бәрекелла! Келин менен екеўине қайсы бөлме тийди?

—Усы отырған бөлмемиз.

—Баллар не?

—Баллар да бирге бола береді. Еле кишкене ғо.

—Дурыс етесең. Балларды қурттайынан бөлеклесен ата-анаға суўық болып кетеді.

Сон ол әсте орнынан турды.

—Ал, енди маған ең төрғи бөлменди көрсет.

—Төрғи бөлме емес, тап бәрін-әм көрсетейин. Бағанадан бери таныстырып шығайын десем, шайын ишип болсын деп отыр едим.

Үшеўмиз бирим-бирим бөлмелерди көріп шықтық.

—Ойлағанымдай усы төрғи бөлмен қолай екен,-деди ол сол жайда тоқтап.

—Неге қолай екен?

—Бизің балаға.—Ол ишинен гүбирленип «былай қарап жатқан мақул ма, я былай қарап жатқан» деп көзі менен өлшестирип турды. —Бағанадан бери түсинбей тұрсаң ба,-деди сон. —Дошан инің былтырдан бери студентлердің жатақханасында жатып оқып атыр ғо. Бир жылдын ишінде көрдің бе, қолабадай мурны қалды қақайып... Ол жерде ўақтында ыссылы-суўығы болмаса. Гилең сатырласқан еркек баллар. Сениң қалаға көшип келгениң тәўір болды. Өйердегі көрпе-төсегине де қайрылдырғаным жоқ. Туп-туўры саған әкелдим. Не бар, алюмин кәтти шыйқылдатып? Жатсын пәкизе пәр төсекте. Әжағасының үйі.

—Жүдә мақул. Жатағойсын.

—Жатағойғанда гәп былай. Бул күн-түни китаптан басын көтермейди. Аўқатыңды иш демесең умытып-әм кетеді. Келинге айт, мезгилде аўқаттан қалдырмасын. Айтып қояйын, майлы аўқатқа онша иштейи жоқ. Жар-

ма ишпейди, кеспас ишпейди, билмеймен кимге тартқанын. Буған со, күнде палаў менен қуўырдақ бола берсе...

—Бизлердің-әм күнде жейтуғынымыз сол ғой. Жарма-жаўған ара-арасында болмаса...

—Бул сорқайнаған ара-арасында да ишпейди дә. Сондайда аштан қалама деймен аў.

—Оған өз алдына...

—Хә, бәрекелла! Үлкенірек бир тарелкаға писирип берсин, гөшин көбірек қылып...

Мен «оған өз алдына писирип береміз» деп атырғандай, кейнин өз кеўлиндегидей етип жайғастырды да қойды.

Есемурат ағаға не айтса «мақул» деп баланы алып қалдым.

—Айтпақшы, бир нәрсени умытып баратыр екенмен,-деди дәрўазаға барған жерде. —Ара-тура «қалтанда пулың бар ма?» деп сорап тұр. Өзи өл деген уялшақ, «бар ғо» деп төмен қараса, қалтасында ийт үріп тұрғаны. Ондайда қалтасына бес-алты жүз сом пул салып қой. Жас жигит, қызларды музқаймаққа мирәт етери бар. Еле қасыңа жумысқа алсаң хызметіңе жарайды. «Иниси бардың тынысы бар» дегенди сонда билесең.

Кеште Дошмуратты хаялға жақсылап тапсырдым.

—Есемурат аға мени онға шыққанымша арқалап өсирди. Хызметің усындайда қайтармасақ уят болады.

—Қай ўаққа дейин оқыйды екен?

—Енди төрт жыл қалған ғо.

Хаялдың түрі оңып қоя берди. Мен бирақ, сездирмедім.

—Шабазым, кеңірек бола бер, кеңірек. Бир адам ушын арнап қазан аспайсаң. Ярым шөмиш суўды артық қуйсаң гүләла-гүл.

Үйде өзлі-өзің отырған хеш гәп екен. Аталас болса да туўысқан. Сонда да үйі бөлек болғаннан кейин жалтақ болады екенсең. Қапыны қатты жаўып жибермедік пе екен? Хаял шәйнекти қойып атырғанда тарс ете

калмады ма? Аўкатты сүйсинип ишти ме екен, я келе-
мей қалды ма?

Балларды да үйде жыңк еттирмеймиз.

—Әстен ойнаң!

—Бакырыса бермең!

—Төргі жайға бармаң, әжағаң сабақ таярлап атыр.

Кулласы, студент сақлаған бөкпен менен бөпе бақ-
қандай болады екен.

Сонда да хә демей ярым жыл өтті. Қудаға шүкир,
шыдасып киятырмыз.

—Сизди бағанадан бери бир хаял күтип отыр,-деди
бир күни түсте үйге келсем мәкемедегі қарауыл қоңы-
рау етип. Сол күни жұмыс бабында азанда онларда
шығып кетип едим.

Шала-пала түслендим де жетип бардым. Барсам қара-
уылханада Шымбайда туратуғын дайы жеңгеміз Айпар-
ша отыр. Қасында бир-биринен көшірме алғандай еки
қыз. Дайыларымыз бенен ертеректе өкпелесип, онша
қатнасынқырамай кетип едик. Бирден танымадым,
мүмкін қызлары шығар.

—Айнанайын, жийен бала,-деп елжиреп қоя берди
дайы жеңгеміз. —Азаннан бери күте-күте еки көзім
төрт болды ғой.

—Жұмыс бабында кетип едим.

—Айттым-ау, министр адам орнында турмайды деп.

—Қаяқтың министри? Мен министр емеспен.

—Якшы дей берсе жийен бала, болмасаң боларсаң.
периште әумийин десе бир заманда.

Уялғанымнан жеңгейди сыртқа ертіп шықтым.

—Мынау мениң егизек қызларым,-деди изимизге
еріп киятырған қызларын көрсетіп: Биреуі Айман,
биреуі Шолпан деген. Быыл дуктырлық оқыуға кир-
ди. Тест пенен өтті екеуі де. Аңсатырақ оқыуға тапсы-
рағойың десе қылмады.

—Апа, жети жыл оқыйды екенбиз,-деп келийіп тур
жымыйысып.

—Қурған маңлайым, ол қашан таұсылады деппен ғо.
Соң сен есеме келип, жүрегім орнына түсти. Жауға

кетіп баратыр ма? Жети жыл болса болады дә! Жийен
баланың үйінен кирип-шығып оқый береді, деп өзим-
ди жубаттым. Әуел бастан әкелейін десем, « пахта те-
рим тамам бола берсин»деп қылмады қызлары түспегір.

Ишим ғым-м етті. «Төрт жыл қашан өтеді?» деп
хаялдың қабағы муштай. Енди жети жылды еситсе та-
лып қалмаса болғаны ғо.

Яқ, талған жоқ. Тек жатарға таман «мәнисим болмай
тур» деп қоңсы үйдегі доктор келиншекке барып қан
басымын өлшетіп келді.

Дайы жеңгеміз сол күни «қызларын жатақ жерге
үйреніссін» деп бирге қонып шықты. Азанда мениң
машинам менен автовокзалға дейін келип қалды.

—Жийен бала, оншама келиннің ыңғайына жығыла
берме,-деди жол бойы мени ақылландырып. —Қатын-
ның бири өзиміз, қасы-қабағына қарасаң не қылмай-
ды. «Бай ғайратлы болса қатын уятлы болады» деген.
Келинди қаттырақ ушла. Жармасын қызғанып мениң
қызларымның зейніне тийіп жүрмесін. Жалғыз дайы-
ның қызлары!

—Болады, жеңге, ояғынан хеш ғам жеме,-деп атырман.

—Усы заманның баллары шешесінің ишінен шық-
пай атырып кесел арттыралы. Айманның алты жастан
бери ангенасы бар. Хәр күни азанда сүтке сары май
салып ишпесе питеді де қалады. Шолпанның асқазаны
ауырыу. Азанда шайдан бурын бир мәйек атып жибер-
се, жүзине қан жууырып қоя береді.

—Сүт ғой тауып берерміз дә, бірақ, жаңағы мәйек
мәселеси...

—Хе, мәйек тауа алмайсыз ба? Қойшы, мениң
қәйним Нөкисте министр деп партылдап жүрмен жаман
дамбалым жыртылғанша...

—Партылдағаның дурыс шығар-ау, бірақ, үйде тауы-
ғымыз жоқ ғо. қалада сақлай алмаспыз деп сатып жибе-
ріп едик.

—Үйбий, маңлайым, тауықсыз отырады деген не?
Қоягөр, бүгін-ертеңнен қалдырмай тууып жүрген бир-

еки мәкийен сатып ал. Қасында қоразы болсын. Мениң Шолпаным бир күн мәйек ишпесе буратылып қалады.

Дайылардын баскыласпасын билемен.

—Жаман, әкеңе тартқансан,-деп жоқ жерден мин тауып жети насырымды бүкпеслиги ушын түстен кейин үйге бес мәкийен, еки қораз, бир қалта дән апарып тасладым.

—Баска мийнетим аз ба еди?-деп хаял тулланып, кеште аұкатын ишпей жатып қалды.

Бир өзим пәйикпен. Хаялға жалтақлайман.

—Мениң жалғыз дайымның қызларын аұырсынып атырсаң ба? Жети жыл деген не, көзди ашып жумғанша өтеди кетеди.

Қызларға жалбырақлайман.

—Женгене қарамаң, қазанды асып, керегинизди пи-сирип жей берің. Ара-тура өзи сөйтип басынан тутып қалады. Сакыйнасы бар.

Кейин ағайдың баласының аұхалын сорайман.

—Дошеке, сен не жейсең? Куұырдақ писирип берсиң бе? Я түстеги палауды ысытсын ба? Өзлеримизге мәша-ба асып атыр екен.

Кисиниң кеуилин табыудан-ақ қыйын нәрсе жоқ екен. Гә баспа, гә шүйелме. Үндемей қалса да ишим ала-гүпирли. Хаял бийшараның обалына не керек, арасында бир көтерип таслағаны болмаса кәйнисиниң-әм, дайы қызларының хәм кеуилин тауып атыр: -Айманға азанда май салып сүт, Шолпанға шийки мәйек, Дошмуратқа бир күн палау, бир күн гөш куұырдақ...

Оның арасында гейде қызлар төртеу-бесеу болып түсленип кетеди. Дошмураттың да бир өзи аұқатланатуғын уақты шамалы. Бир күни гитар көтерген, бир күни магнитофон көтерген бир-еки бала ере киреди. Үндемеймиз. Алдына аұкатын қоямыз. Сәл жерде жазып қалыуымыз мүмкін.

—Әй, бала, мен сени онға шыққанша аяғыңды салбыратып арқалап өсиргенмен, шешем азан менен бизиң үйге әкелип таслайтуғын еди сени,-деп қоя береді есит-

се. Кемли күн өтип кетер. Төрт жыл бир адамның өми-ри емес ғо.

Бир күни түстен кейин Есемурат аға аұылдан қоңырау етті.

Шоршып кеттим. Хаял бир нәрсе деп салды ма екен? Яқ, аманлық қусайды.

—Алдымыздағы базар бизиң Дошанның туұылған күни,-деди ол сорасып болып. — Соған жигирмалаған баллар-қызлар келемиз деген екен. Мен айттым, жетпис шақырым жерден аұылға әкелип не қыласан, әжағанның үйінде күтип жибере бер, дедим. Оған-әм қоңып түсти. «Бир аұыз айт» деп еди саған. Натығына карасеш, өзи айтқанда болмай ма? Айтаман дедим, ақыры, не ол, Шамуратжанды онға шыққанша аяғын салбыратып арқалап өсирсем, мениң баламның бир қонағын күтпей ме, күтеди дедим.

—Күтермиз-ау, аға, бирақ, усы күнлери...

—Жағдай айтпа бала, жағдайды қатын адам айтады. Қалалы боламан деп сен-әм бир нанды он адамға туұрап қойыуға қарадың ба деймен. Мениң балам саған жәбир етпейди, ишетуғын-жейтуғынын өзи қаладан апарды. Тек сен келинге айтып писиртип берсең болды.

—Писиреди ғо, писирмей қаяққа барады.

—Солай болсын, иним. Аталас болса да түбимиз туұысқанбыз. Бизиң арамызда анау-мынау гәп болса уят болады. «Апама бир тандыр нан жаптырып жибер» деп еди, бақырып тасладым. Кишесине айтса бир тандыр нан жаппай ма? Еки ийлем баұырсақ писирмей ме? Қырық-елиу пирожки қоймай ма алдына? Қояды! Оннанша «кише-пише» деп ояқ-буғына шықсын. «Әжаға-пәжаға» деп саған суу-пууын, фанта-сантасын алдырсын. Билмеймен, буның қашан келе болатуғынын!

Аржағында не айтып, не қойғаны қулағыма кирип шықпады. Дошмураттың қонағын бир ийиннен мойныма қыйып салды.

Өлимнен уят күшли екен, қонақты саұдык. Ертеңине Есемурат аға жеңгей менен қыдырып келип, қоңып, баласын қутлықлап кетти. Кетерінде:

—Сизлердин ўйинизде қуры зая болады,-деп пискен гештин қалғанын, нан-баўырсақты бир сумкаға салып алып кетти. Баласына түскен саўғаны әкеси көтерди.

—Дошан-әй, кисенде пулын бар ма?—деди есикте турып.

—Бар-ғо-деп ол төмен карады.

—Хәссений! Жигит қусап шақ-шақ етип сөйлемейсен бе? Жас жигитсен, пулсыз жүрме. Тарыксаң әжағаннан сорай бер, тартынба?

Гәп болғаныңа! Әжағасының пул заўыты бар шығар. Онысызда носкийимиздин басын кайырып тигип кийиўге карадык. Я хаялда дурыслы кийим болсеш, я менде. Не билгенимиз ишимизде. Үндемеймиз. Тымсаллап айтыўға да тартынамыз. Аўыл дуў-дуў гәп кылып жибереди.

Қалаға келгенимизге он жыл болды. Усы аралықта дайымыздың еки қызы, аталас ағамыздың баласы оқыў питирди. Аўылдағы Халмурат бригадтың баласы үш жыл жатып жұмыс иследи. Қурбанияз кенегестин баласы менен келини кирейге жай табылғанша бир ярым жыл бизин үйден ерли-зайып болып кирип шықты. Булардың арасында бир айға, еки айға билимин жетилистириў ушын келгенлерди сизлерге айтыўға уялып отырман. Қулласы, бул үйдин өзимиздики екенине де онша исеинкиремей қарайтуғын болдык.

Жақында мениң өмиримде кескин бурылыс болды. Ташкенттеги министрликке бөлим баслығы лаўазымына шақырды.

—Ағасы, тап бар ма, бүгин-ертеңнен қалмай кетейик,-деди хаял куўанып кетип.—Мен-әм бир бойымды жазып жүрейин журт қусап. Хәзир әйтеўир Ташкентке барып оқып атырған адам шамалы.

Оқыўын питире алмай атырған бир-еки студентти кирейге шығардық та, жайды сатып көшип келдик. Министрлигимиз мениң балаларымның ер жетип қалғанын есапка алып, үш бөлмели жай берди. Өзим жұмыстаман. Хаялға да орын табылды. Балалардың биреўи университетке, биреўи институтқа, биреўи колледжге

тапсырды. Кишкенеси мектепте. Үш ай болды. Куда жай, кудағай тыныш.

Бир күни кеште ертерек буйығып кеткен екенмен, қасымда турған телефонның даўысынан оянып кеттим.

—Алло, Шәкемисен?

—Аўа, мен.

—Тым-тырыс болып кеттин ғо. Қоныслар жайлы болсын. Телефоныңды бурынғы ислеген жериннен сорап бүгин зорға таптым.

Бурын телефоннан сөйлеспегеннен кейин бирден танымай қалады екенсен, бир заманнан кейин барып билдим. Нөкистеги қонсымыз Сайлаўбай екен, врач хаялы бар. Бизин хаял оған көбинесе барып қан басымын өлшетип туратуғын еди.

Екеўмиз телефонда әжик-гүжик болып қалдық.

—Ал, Шәке достым, ертең кешки тоғызда түсемен, аэропорттан күтип алмасаң үйинди таба алмайман,-деди соң мақсетке көшип.—Қасымда еки балдызым бар, үлкенни магистратураға оқыўға баратыр, кишкенеси дипломатияға өткен. Екеўинин жатақханасы еки жақта болады екен. Соған, келинине уўайым түсип, бир хәптеден бери мийимди жеп қойды.

—Хаў, кой дедим, ақыры, қудайға шүкир, Ташкентте Шәкеннин үйи бар ғо, екеўи бир жерде жатып оқый береді. Оның үстине бизин мәкемеге Ташкентке еки айлық маманлық арттырыўға бир адам жиберин деп ояктан тапсырған екен. Қолай келе кетти, «мен бараман» дедим. Аманлық болса еки айға дейин мырығып сөйлесемиз...

Меннен қайтып хаўаз шықпай қалған қусайды. Аржақтан Сайлаўбайдың:

—Алло, алло! Ұф-ф... үзилип қалды ма? Алло...—деген даўыслары еситилди. Соң телефон «гук-гук» деп қысқа гудок бериўге карады.

Трубкины орнына қойдым ба, қапталға тасладым ба, хәзир есимде жок.

Сайлаўбайдың оқып кеткенине де алты ай болды. Кетеринде курста бирге оқыған алты жигитин ертип

келип үйден шай берди. Балдызларының еле бир ярим жылы бар.

Ол әсте сууык демин алып, саатына карады.

—Хаў, мен кетейин,-деди бирден асыгып.—«Үйиңе келгенде қашып кеттиң!» деп өкпелеп жүрер. Бүгін азанда Қараөзектен қайнағамыз келип еди. Генжетай баласы дипломатияға хужжет тапсырып атырған екен...

БАХЫТСЫЗ ХӘДИЙСЕ

Шаңқай түс мәхәли еди. Базардың жанындағы гүзар жол менен өтип баратырсам, велосипед минген бир жолаушы мениң машинамның алдынан қыйсаңлап шықты да, артқы дөңгелегин капотқа сүйкетінкиреп алып, қапталға жығылды. Базарға баратырған-киятырған адамдар шуұ-ұ ете қалды. Түстим де жууырып бардым. Жолаушы сулк болып жатыр. Ортада маймыл ойнап атырғандай адамлар дөгереклеп қалған. Айдаушының ким екенін билмесе де, сыртымнан аламан мениң үстиме минип-түсип атыр.

—Адамлар қутырып өлейін деп жүр.

—Сорама! Машын мингенлердің көзине қан толыуға карады.

—Пақыр-пукараны ұсылайтып-ақ куртады булар.

—Еле көрерсең, суұ жукпай қутылып-әм кетеди.

—Аўа дә! Қудай билсин, прокурордың дайысы ма, жийени ме?

—Анаў-мынаў болғанда адамның үстине қарап машын айдай ма?

Өзимнің машинаның ийеси екенімди билдирмей, қаным қашып турман. Ким биледи, ұсыннан «мен едим» десем, жабыла жудырыққа тутып кете ме? Велосипедли жолаушы болса өликтей қылт етпей жатыр. Мениң шамалауымша жығылғандай-әм хеш нәрсе болған жоқ еди. Я рульде отырып абайламадым ба, билмедім. Бұрын-соңға адам қақтырып көріппен бе?

Бир ўақытлары орамалын колына алған бир келиншек топты жарып өтип ортаға шықты.

—Уай, қурып қалдым! Сорлап қалған маңлайым! Бармайман деп-ақ кетип еди-аў! Табаны тартпай туырып еди-аў! Мен зорлап жиберип едим! Алты бирдей нәрестени маған үйіп таслап кеттиң бе! Адамлар, жәрдем бериндер! Бастырған ийт қаякка кетти! Маған сол қан-қорды көрсетин!

Мениң аяғыма қалтыратпа тийе баслады.

Адамлар келиншекті жубатып атыр.

—Өзинди бас келин! Хеш тағымас! Оннанша докторға апарайық. Шықпас жанға себеп болып жүре ме?

—Дуктырға не деп апараман? Қалтамда бир тийін пулым болмаса! Ұсы заманда дуктыр ешейін қарай ма?

—Қысынба кише! Қақтырған адам бәрін төлейди!

Ишимнен, жайымды сатсам да төлеўге қайыл болып турман. Тек өлип қалмаса болды. Қырсығына бул да жатқан жеринен қылт етпейди.

Көпелимде биреу ийнимнен тартты.

—Неғып турсан?

—Қарасам, оныншыны бирге питкерген достым Оңғар. Мен тутлығып сөйлей алмадым.

—Өтип баратырсам, машының дәл ортада тур, не болды екен деп қайрылып едим.

—С-с-сорама жора, велосипедли биреуді қақтырып алдым.

—Қәне?

Ол алақлап ортаға умтылды. Жатырған жигитке қарады, бас ушында жылап отырған хаялға көзи түсти. Хаял буны көрди де тым-тырыс болды.

Оңғар көсип жатырған жәбиркештің аяқ ушына барып пәтиңкесине бир тепти.

—Тур, хәй нәмәрт!

Жигит оңғардың дауысын таныйтуғын қусайды. Бирден орнынан ушып турды да, биреуді дүгип, биреуді жығып, топлымды жарып өтип зып берди.

Хәмме хайран.

—Астапыралла! Оңымыз ба, түсимиз бе?

—Мына жигиттің кәраматы бар ма?

—Жанағы жылап отырған хаял қайда?

—Қашшан жокларым болды.

Мен аң-таң болып, жөн-жосағын сорауға да ақылым алыспай тұрып қалдым.

—Изимнен айда,—деди Оңғар. —Алдымыздағы шайханаға барайық. Сөйерде хәммесин түсиндирип беремен. Азымаз өзіңе келип алған соң қайтарсан.

Екеуимиз шайханаға бардық.

—Бул заңғар өткен жылы мени дүкти,—деди Оңғар шайханада гәп баслап. —Анығына келгенде дүккен-әм жоқ. Базардың қасына келип тоқтап, машиннан түскеним сол капталымда велосипедли биреу жатыр. Қарасам қыймылдамайды. Мәс пе десем, мәс емес.

—Қосшым, қақтырып алдың ғо,—деди арманырақта тұрған бир киши.

Терлеп сала бердим. Соның арасында тап жанағыдай аламан жыйналды. Мени уры-бөриге алып атыр.

—Бул заманда пияданың жүриуи қыйын болды.

—Өлген-өлип қала береді дә?

—Ауа, еле көрерсең, дым көрмегендей қутылып-әм кетеді.

—Бақаны мыклы шығар! Болмаса адамның үстине карап машин айдай ма?

Бир уақытлары жаңағы келиншек келди бир жактан. Бозы-боран!

—Уай, курған маңлайым, курып қалдым! Бармайман деп-ақ турып еди-ау? Мен зорлап жибереғойып едим. Алты бирдей нәрестени үйип-төгіп кеткениң бе? Уай-уай!

Гә жамбасын жулады, гә шашын. Өлдим азарда көпшилик болып зорға қойдырдык. Жәбиркешти машинға салдым. Хаялы қасында. Велосипед артта. Хаялдың тауы сәл пәсейген менен еле айтынып жылап киятыр.

Жары жолға келгенде жәбиркеш есине келди.

—Қаякқа баратырмыз?—деди алақлап.

—Докторға.

—Як, бармайман.

—Ой, кудайым-өй, тәңириме мың кәтле шүкир, мениң көз жасымды көрди,—деп пыркылдап атыр хаялы.

—Докторға барып көрейик, бир жерин сынып-не кылып қалды ма?

—Хеш нәрсе керек емес, мениң дауым жоқ.

—Ол «бармайман» дейди, мен «барайық» деймен, ақыры жәбиркештин айтқаны болды. Жары жолда хаял менен велосипедин алып түсип қалды.

—Азы-кем бир нәрсе берейин,—дедим калтама қол суғып.

—Жә-жок, отағасы! Бахытсыз хәдийсе деп пул өнди-рип, ондай көрмедик жигит емеспен. Соннан өлип кеткенімде қайтер едим. Бул куракым аман қалдым. Соның өзи жетип атыр.

—Рахмет, иним!—дедим риза болып.

Ол велосипедине мине берип және иркилди.

—Бәлким, мөкан-жайыңызды, атыңызды жазып бересіз бе? Сәл жерде керек болып қалса...

—Әлбетте! Керек болсам қалеген уақтыңда шақыра бер.

Оған мөкан жайымды, аты-жөнимди, телефонымды жазып бердим.

Сол күни тым-тырыс. Ертеңине азан менен телефон шынғырлады.

—Оңғар ағамысыз?

—Ауа.

—Кеширерсиз, мен кешегі бахытсыз хәдийсеге жолыққан жигит едим ғо.

—Аманлық па? Бир жериниз ауырды ма? Бәлким, кеше ет қызыу менен билмеген шығарсыз.

—Я-як, хеш жерим ауырған жоқ. Лекин...

—Айтаберин, тартынбаң?

Велосипедти қонсымыздан алып кетип едим. Онбағыр, қатты жаман адам. Колесосы қыйсайған, төлейсен деп атыр. Болмаса МАИға жазажақ.

—Қапа болма иним, төлейик. Велосипединин маркасы қандай еди? Хәзир базардан алып бараман.

—Оған колесо керек емес, тек пул өндирмекши. Болмаса бәле де келген жоқ.

Жәбиркеш қонсысының дийдисіндегін тартына-тартына зорға айтты. Мен ол айтқан пулды силтеген жеріне он минут ишінде жеткеріп бердим. Бийшара, алып атырып қайта-қайта кеширим сорады.

Ертеңине машинаны бәстиріп, дәрүазадан шыққаным сол, қызым изимнен жуырып шықты.

—Аға, телефонға шақырып атыр.

—Алло?

—Сәлем бердик. Кеширерсиз Оңғар аға, азан менен тынышыңызды алдым. Мен кешеги бахытсыз хәдийсеге ушыраған жигиттің келиншеги едим-ғо.

—Аманлық па?

—Аманлық-ау, сонда да...

—Айтаберін, тартынбаң?

—Күйеуім түни менен уйқылай алмай шықты. Белин қыймылдата алмайды. Соны рентгенге түсирсекпе екен деп едик.

—Хәзир бараман, кийиндирип отырың.

—Алло, алло, Оңғар аға, сиз қысынбай-ақ қойың. Рентгенге велосипед пенен бараман дейди.

—Велосипедте бели ауырмай ма?

—Ауырса не қыламыз? Қырсық ғо, айтып атырман, айтқанды тынламайды. Сизге айтпа деп еді, якшы деп алдап қоңырау етип атырман. Айтпай-ақ қояйын десем, рентгенге, пленкаға төлейтуғын пул калмапты.

—Неше сом екен?

—Кеше үйде үш мың бар еді-ау, онбағыр қонсымыз келип дөңгелектің пулын алып болып педалы қыйсайған деп тағы келді. Сизге айтыуға уялып соған беріп қойып едик.

—Хеш зәлели жоқ. Қапа болман. Хәзир жұмыс беттен айланып, ол ақшаңызды да қосып апараман.

Кеңсеге келип, баслыққа кирдим де жағдайымды айттым. Ол кассирди шақырып, хәзирги питип турған айдың хәм келеси айдың айлығын беріп жиберіуді тапсырды.

Оқелип, жәбиркештің хаялына бердим. Ол, ақшаны қысына-қысына алды.

—Сизден уят болды-ау...

—Хеш уяты жоқ. Керек болса қоңырау етип тура берін.

Хақыйкатында да, соннан баслап қоңырау етип тура-туғын болды.

—Кеширерсиз Оңғар аға, тағы сизің тынышыңызды алып атырмыз.

—Биймәлел, айта берін.

—Сорқайнағанның омыртқасы қурттай зыянланған екен, соны тез емлетпесеніз, сүйек туберкулезине айналады деп қорқытты.

—Емлетің, келин, жәрдем керек болса берейік.

—Қайта-қайта сизден-әм уят-ау.

—Айтаберін.

—Бир нәрсе деген дәри аласаң деди, дәриханаларға барсақ хеш қайсысында жоқ. Сорастырсақ тек қолда болады екен?

—Қандай дәри?

—Аты есімде жоқ. Сумкама жазып салып едим, қарап көрейін.

—Якшы, сөйтип табылды ма ол дәри?

—Табылды-ау, табылғаны курсын, зәхәрдей! Өзине айтып келип едим, еситип қайталап қалды. Жанына рехими келмейді, «алмай-ақ қой ол дәрини, өлип кете берейін, балаларды жақсылап бақ» дейді...хм. —Ол пырқылдап жылап алды. —Алты бірдей нәрестени үйіп-төгіп кетежақ. Емлетейін десем жаңағы дәрисі жүз доллар екен. Қаяқтан табаман, қудайдың қылғанына қайыл болдым..хи-и-и...

Биреу сениң себебиннен өлип кетип атырса, арқайын безирейіп отыра беріуге хұжданың шыдайма? Сауып ишип отырған жалғыз сыйырымыз бар еді, сатып, дәрисине бердим.

Буннан кейін ол әке-шешесіне арқа сүйегендей, қыйт етсе маған қоңырау етиуге әдетленип кетті. Жүз

долларлық дәриден омыртқасы жазылды. Енди биротала изине карамай кетиуи ушын, санаторияға жоллама әпердим. Кейин, жол кәрежеттен жәрдем еттим. Барып-барып, ол үйдин тәшүиши де мениң тәшүишиме айланды:—Еки баласын лагерьге жибердим. Хаялын жумысқа орналастырдым. Булардың бәри, оның МАИға шағым етпей, жақсылық ислегени ушын. Жақсылыққа жақсылық қайтармасаң бола ма?

Бир күни жолым түсип, коңсымыз Әдилдин кабинетине бардым. Ол қалалық прокуратурада тергеуши еди. Барсам, алдында мениң жәбиркешим отыр, хаялы менен. Жүрегим суу ете қалды. Арзы етип барды ма екен?

Ол мени көриуден ушып түргеп қолымнан алды. Әдил де сәлемлесті.

—Егер екінші мәрте бундай қылып жала жапсаңыз, сорап отырмастан қамап жиберемен,—деди тергеуши буларға қарап.—Велосипедти айдай алсаң айда, болмаса пияда жүр.

—Кеширерсиз Әдил иним, буларда айып жоқ,—дедим мен албырап.—Велосипедин дүп-дүзиу-ақ айдап киятыр еди, мен соқлығып алғандайман.

Әдил аң-таң болды.

—Қашан?

—Үш-төрт ай болып қалды. Жаңа өзін айтып атырған жоқсаң ба?

—Я-яқ, мениң айтып отырғаным кешегі гәп. Бул заңғарлар, тоқтап атырған машинның артына келип, жортаға жығылып, «мени қактырдың» деп еки жүз доллар сораған. Бәлким, сизге де сөйткен шығар?

Бирден не деримди билмей қалдым.

—Меннен еки жүз емес, бир мәрте жүз, өзимиздин сомнан үш мәрте, соң санаторияға жоллама, жол кәрежети, балларын лагерьге...

—Ой-бу, ақсақал, усы уақытқа дейин неге үндемей жүрсиз? Отырып жазың.

—Қайдан билейин, мен өзим дүгип алған шығарман деп жүрсем...

—Булар өзлери дүгеди...

«Жәбиркеш» хаялы менен қосыла аяғыма жығылып жылай баслады.

—Аға, бир сапарға кеширин. Жылатпан бизди, қайтып алдыңызға шықпайман...

Сонша шығындар етсе де, кеули бослық еттим, аядым найсапларды. Бағана мени көриуден зып берип қашқаны сол. «Үйренген әдет» бәри бир қалмайды екен дә!

Усыннан кейин өзимди жеңил сезейин дедим. Қайтарсын айланбадан өткен жерде және бир топар уйлы-ғысқан адамлар көринди. Бирақ, қарағаным жоқ. Қолымнан келгенинше бахытсыз хәдийседен аұлағырақ жүргим келди.

18-июнь 2000-жыл

МЕН ЖЕГЕНИМ ЖОҚ

Аузы бос адамлар «Жемейтуғын басшы болмайды» дегенди көп айтады. Бул гәпте қайқурақым жан барыжоғын билмеймен, лекин, гейде жемейтуғынларды да жеуге яки жегизиуге ийтермелейтуғын жағдайлар болады екен.

Жасым елиуге келгенше кисинин алдында сорау берип көргенжөк едим. Бир күни мени ишки ислер басқармасының талан-таражға қарсы гүресу бөлими хызметкери қабыллауына шақырды. Бардым. Ол жыллы жүзлик пенен күтип алды. Орынлық койды. Шайды жаңа демлеткен кусайды, қайтарып, бир кесе шай куйды.

—Ал, ақсақал, айтабер?,-деди соң.

Хайран болдым.

—Нени айтаман?

—Әуел бастан айта бер.

Аң-таңым шығып ийнимди қыстым.

—Түсинбедим ғо иним, нени әуел бастан айтаман? Мени шамасы жаңылысып шақырған жоқсыз ба?

—Хеш қандай! Жүзимбетов Әуезбай, былғары жыйнау кәрханасының директоры. Сиз бе?

—Айа, мен.
 —Энди несине «түсинбедим» дейсиз.
 —Жүзимбетовтың мен екенине түсинип турман, лекин, нени әуел бастан айтыуым кереклигине хайранман.
 Хызметкер мыскыллы күлип, темекисин күлданға салып өширди.
 —Жумбақ айтысқанды қояйық яшуллы, сиз басшылық еткен бес-алты жылдың ишинде мәкемеңизден ярым миллион сұм жеп қойыпсыз ғо. Минекей өткен ревизияңыздың акты, колымда тур.
 —Яғ-әй!—деп шоршып түстим, ярым миллионға жетиппе?
 —Жетипти, ақсақал!
 Зыят сөйлеп алғанымды сол ўақытта сездим, лекин, кеш еди.
 —Әстапыралла!
 —Әстапыралланы алдынырақ ойлағанда бул курақым жеменген болар единиз.
 Жәп-жас жигиттің гәпи өтип баратыр, лекин, шара жоқ, тил қысқа. «Үх-х» деп гүрсиндим де, төмен қарадым.
 —Яшуллы, усынша пулды жеп атырғанда «аспанда қудай, жерде хукимет бар» деп ойламадыңыз ба?
 Болмады. Шыдамадым.
 —Мен жегеним жоқ, иним.
 —Хим! Ким-о, онда, Пушкин жеди ме?
 Тағы үндемедим.
 —Айтың, Пушкин бе? Бердақ па?
 —Хеш қайсысы да емес.
 —Онда ким? Өзиңиз ғой?
 —Яқ. Мен жегеним жоқ.
 —Болмаса айтың?
 —Шәрт пе?
 —Хаў, ақсақал, қаякта отырғаныңызды билесиз бе?
 Мен не, ойнап отырман ба?
 —Ким жегенин анық айтыуым керек пе?
 —Анық айтасыз! Айттырмай-әм қоймаймыз.
 —Тексеріушилер.
 —Не?

—Тексеріушилер жеди.
 —Бәрин бе?
 —Бирден емес.
 —Сонда қалай?
 —Бөлип-бөлип жеди.
 —Бөлип-бөлип жеди? Түсинбедим, сонда не, ақшаны қағаз түрінде қылғынып-қылғынып жутты ма?
 Хызметкердің үстимнен мыскыллап отырғаны батты да, үндемей қалдым.
 —Яшуллы, ашылысып сөйлесейик, ырасын айт. Кырсықтыра берсен прокуратураға өткерип жиберемен, ұас-салам.
 Энди түсиндирип айтпаўға болмай қалды.
 —Өткен жылы мәкемемизге тексеріушилер келди. Он күн жатып тексерди. Соң:
 —Яшуллы, үш жүз мың кемисин бар екен, не қыламыз?—деди.
 —Не қылыуымыз керек?—деп өзлеринен сорадым.
 —Адамгершилиқ қылсаң, жабыўлы қазанның қақпағын ашпай кетемиз.
 —Адамгершиликтің қуны қанша?
 —Жүз мың.
 Илаж жоқ. Экспортқа жиберейин деп отырған териден сатып жүз мыңды колларына бастым. Сөйтип, тексеріушилер жеп кетти.
 —Әне қала-ас! Демде көнеғойдың-ә! Себеби, изин қуўыс тә! Үш жүз мыңды жеп қойғансан!
 —Яқ, мен жегеним жоқ.
 —Және баяғы гәпке бара бересен! Ким жеди, сен жеменен?
 —Тексеріушилер.
 —Тексеріушилер жүз мың жеген ғо.
 —Яқ ол тексеріушилер басқа.
 —Ал, айтың, айтын.
 —Алдындағы жылы тексеріушилер келди. Жети күн жатып тексерди. Еки жүз мың кемис тапты.
 —Не қыламыз?—деди соң.

—Не қылыұымыз керек?—дедим өзлерине.

—Уялмасыңызды қылсаң көзімізди жумып өтип кетеміз.

—Неше сомға көзіңизди жумасыз?

—Жүз мыңға.

—Жетпис бес болмай ма?

—Як, онда көзіміздің бир қыйығы ашық қалады.

Илаж жок, фабрикада қайта ислеуғе таяр турған еки жүз терини сатып соларға бердим.

—Хызметкер маған мысқыллы күлип қойды.

—Ертек айтып отырған жоксыз ба, жасы үлкен.

—Яға, неге ертек айтады екенмен, бәри болған гәп.

—Якшы, болған гәп дейик. Сол кемис келген еки жүз мынды ким жеди?

—Мен жегеним жок.

—Онда ким?

—Тексеріушилер.

—Сиз не, роботпысыз, бир гәпти кайталай бересиз, «тексеріушилер, тексеріушилер»... Олар жүз мың алған ғо.

Ол жүз мынды жеген бул тексеріушилер емес тә, алдыңғы тексеріушилер.

—Қайсы?

—Былтырдың алдындағы жылының алдындағы жылғы.

—Ал, ол қалай болды?

—Келди тексеріушилер. Бес күн жатып тексерди.

Соң жүз мың кемис тапты.

—Не қыламыз,—деди.

—Не қылайық?—дедим.

—Гәпке түсинсеңиз биз-әм лык-лыққа турамыз,—деди.

—Лык-лығыңыз қанша турады?

—Жүз мың.

—Сәл көп емес пе?

—Бундайды саудаласпайды,—деди.

Илаж қанша. Адамларға айлық ушын береміз—деп қойған дублинка-тонлар бар еди, саттырып, қалталарына салып жибердик.

Хызметкер шыдамады. Қайтадан темеки алыстырды.

—Ал, якшы, ярым миллионды жүз мыңға әкелдің. Лекин, жүз мың да ақша ғо. Мәмлекетлик кәрхана өениң дайынның кисеси емес ғо.

—Түсинемен, түсинемен.

—Түсинсең неге жедин жүз мынды?

—Мен жегеним жок.

—Әне тағы баслап қиятырсаң? Не қылды, буны да тексеріушилер жеди ме?

—Аға, тексеріушилер! Бирақ былтырдың алдындағы жылғының алдындағы жылғысы емес, оның алдындағы жылғысы.

—Ал, ол не деп жеди?

—Келди. Үш күн жатып тексерди. Хеш нәрсе таба алмады.

—Сонда не деп отырсыз! Кейинги жүз мынды өзиниз жегенсиз ғо.

—Як, тыңлап алын. Мен жегеним жок. Тексеріушилер кейин маған жалынды. Дым таппай барсақ баслығымыз исенбейди, ең болмаса елиу мың бер деди. Көнбедим. Араға адам салды. Бос барса баслығы жумыстан шығарып жибереди екен. Аядым. Табыстырып бердим.

—Яшы үлкен, ертек айтыуға шебер екенсиз. Лекин, есап-санакка онша жоксыз ба деймен, елиу мың ауысып қалды ғо. Я, бал тутқан бармағын жалайды дедің бе?

—Оны да мен жегеним жок.

—Ким жеди, тағы да тексеріушилер ме?

—Як баскармамыздың баслығы.

—Қалайынша?

—Усы орынға отырарда оған еки сыйыр сатып берген едим. Биринши тексеріушилер кеткеннен кейин бир контейнер ешки тери сатып, еки сыйырды орнына қойдым.

Хызметкер шаршаған адамдай гүрсинип, бираз отырды.

—Не қыламыз?—деди соң.

—Не қылайық?—дедим мен.

—Оны өзін билесең, үйренгенсең ғо.

«Жети есикке барса дийуананың бети ашылады» деген, бес-алты жылдан бери тексеріушилердің қас қағы-

мына үйреніп қалған мен, таярланып барған едім. Коллар шакканлық пенен бір киседен бір кисеге өтті. Сорау тамам болды.

—Ұай, Әуезбай аға-ай!—деді хызметкер мени шығарып салып атырып. —Бір әжайып адам екенсіз. Гүрриниңизди тыңлап, кино көргендей хәз етип қалдым.

Мениң-әм бойым жеңіл тартып, кеуілленип қоя бердім.

—Лекин, ақсақал, билип қойың,—деді тағы қолымнан қысып. —Жаңағыңызды мен жегенім жоқ.

—Хау, онда ким жеди?—дедім күліп.

—Тексеріушілер!—деп қолымды қаттырақ қысып жиберді.

Бул «енди гәп қайтарма» дегени екенін түсіндім.

Лекин, бунысы жала еді.

12-май 2000-жыл

МАЗМУНЫ

ЖАҚЫНДА МИЛИЙСА АЙТТЫ	3
ИРИ ШАҚЛЫ ҚАРА МАЛ ҚАЙДАН ШЫҚҚАН?	7
КЕШИРМЕЙДИ	13
ЖЫЛДЫ КИМ ҚАЛАЙ ЖУУМАҚЛАДЫ?	16
ӨКЕҢЕ СӘЛЕМ АЙТ	22
АЗАНДА ӨЗИМ БАРАМАН	28
ҮЙЛЕНЕДИ ДЕГЕН НЕ?	29
МАРХУМНЫҢ ХҰРМЕТИ	30
УУҚАЛАП ЕМЛЕУ (МАССАЖ) ХАҚҚЫНДА РЕЖЕ	38
КҮНДЕ УТАТУҒЫН ЛОТЕРЕЯ	40
«СОНҒЫ ХАБАР»	48
ХӘМЕЛДЕН ТҮСКЕН ҚАНДАЙ БОЛАДЫ?	53
ПУЛ ЖОҚ	55
БӘНЕ	56
МӘДИРЕЙИМ АЙТҚАН	62
АУЫЛДАН КЕЛГЕН ҚАЛАЛЫ	68
БАХЫТСЫЗ ХӘДИЙСЕ	78
МЕН ЖЕГЕНИМ ЖОҚ	85

23 / 5777 1510c

Муратбай НЫЗАНОВ

**ХӘМЕЛДЕН
ТҮСКЕН
ҚАНДАЙ
БОЛАДЫ?**

Қарақалпақ тилинде
«Қарақалпақстан» баспасы
Нөкис — 2005

Бас редактор	Жийенбай Избасқанов
Редактор	Гүлистан Пирназарова
Художник	Гүлжан Дәрибаева
Худредактор	Исмайыл Қыдыров

ИБ № 5281

Териуге берилген уакты 26.05.2005. 2005. Басыуға
рухсат етилген уакты 20.06.2005. Қағаз форматы 84 x
108 1/32. Гарнитурасы «Таймс». Офсет усылында
басылды. Көлеми 2,875 баспа табак, 4,83 шөртли баспа
табак, 3,48 есап баспа табак. Жәми 1000 нускада.
Буйыртпа № 162 Бахасы шөртнама бойынша.

«Қарақалпақстан» баспасы:
742000, Нөкис, Қарақалпақстан көшеси №9

«Нөкис полиграфкомбинаты»
жууапкершилиги шекленген жәмийет:
742000. Нөкис, Қарақалпақстан көшеси №9